

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET NIKŠIĆ

PETAR NOVOVIĆ

ULOGA OCA U ODRASTANJU DECE – PEDAGOŠKA PERSPEKTIVA

MASTER RAD

NIKŠIĆ, 2023.

UNIVERZITET CRNE GORE

FILOZOFSKI FAKULTET

ULOGA OCA U ODRASTANJU DECE – PEDAGOŠKA PERSPEKTIVA

MASTER RAD

Predmet:

Mentor: doc. dr Jovana Marojević

Kandidat: Novović Petar

Studijski program: Pedagogija

Br. indeksa: 5/20

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Petar Novović

Datum i mjesto rođenja: 17.09.1994., Podgorica

Naziv završenog osnovnog studijskog programa i godina završetka studija: Pedagogija, 2020. godina

INFORMACIJE O MASTER RADU

Naziv postiplomskog studija: Master studije pedagogije

Naslov rada: Uloga oca u odrastanju dece – pedagoška perspektiva

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet

UDK, OCJENA I ODBRANA MASTER RADA

Datum prijave master rada: 20.09.2022.

Datum sjednice vijeća na kojoj je prihvaćena tema: 3.2.2022.

Mentor: doc.dr Jovana Marojević

Komisija za ocjenu rada: doc. dr Jovana Marojević (mentor), doc. dr Milica Jelić (član), dr Katarina Todorović (član)

Komisija za odbranu rada: doc. dr Jovana Marojević (mentor), doc. dr Milica Jelić (član), dr Katarina Todorović (član)

Datum odbrane:

Datum promocije:

IZJAVA O AUTORSTVU

Kandidat (Petar Novović)

Na osnovu člana 22 Zakona o akademskom integritetu, ja, dolje potpisani/potpisana

IZJAVLJUJEM

Pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod nazivom ULOGA OCA U ODRASTANJU DECE – PEDAGOŠKA PERSPEKTIVA rezultat sopstvenog istraživačkog rada, da nijesam kršio autorska prava i koristio intelektualnu svojinu drugih lica i da je navedeni rad moje originalno djelo.

Nikšić, datum

23.05.2023.

Potpis studenta

A rectangular box containing a handwritten signature in dark ink, which appears to be 'Petar Novović'.

Rezime

Porodica je svestremena i osnovna ćelija društva, koja opstaje uprkos brojnim i narastajućim izazovima iz različitih sfera. U savremenom kontekstu nalazimo različite modele porodica, iako još uvek dominira nuklearna porodica. Bez obzira na strukturu porodice, uloga roditelja u životu deteta je od posebnog značaja i veoma je važno da su i otac i majka uključeni u vaspitanje njihove dece. U našem radu se bavimo posebno ulogom oca u vaspitanju deteta. Sagledavali smo promene u statusu i ulozi oca kroz istoriju i različite kontekstualne prilike, a potom smo razmatrali specifičnosti savremene porodice. U posebnoj tematskoj celini bavili smo se pitanjem izazova na koje nailaze očevi u savremenoj porodici prilikom vaspitanja dece. U okviru našeg istraživačkog rada ispitivali smo percepcije oca o vlastitom položaju u savremenoj porodici na području Beograda. Istraživanjem smo utvrdili da se uloga oca značajno promenila u odnosu na istorijski model koji je, pre svega, krasio patrijarhalna društva, ali da i dalje postoji otpor kod nekih muškaraca da prihvate novonastale okolnosti, kao i da se svaka porodica (a samim tim i svaki otac) vodi sopstvenim sistemom pravila i emocija koje oblikuju njegov jedinstveni pristup roditeljstvu.

Ključne reči: porodica, roditelji, otac, dete, vaspitanje

Abstract

The family is a timeless and fundamental cell of society that survives despite numerous and growing challenges from various different areas. In today's context we can find different family models, although the nuclear family still dominates. Regardless of the family structure, the role of parents in the child's life is of particular importance and it is very important that both father and mother are involved in the upbringing of their children. In particular, our work explores the role of the father in the child's development. We perceived the changes in the status and role of the fathers throughout history and in different contextual circumstances, and later considered the specifics of the modern family. In a dedicated session, we looked at the challenges fathers face in raising children in the modern family. As part of our research, we examined the father's perception of his own position in the modern family in the Belgrade area. Through research we have found that the role of the father has changed significantly compared to the historical model that adorned primarily patriarchal societies, but that there is still resistance among some men to accept the newly created circumstances. We have found that every family (and therefore every father) is led by his own set of rules and emotions that shape his its unique approach to parenting.

Key words: family, parents, father, child, education

SADRŽAJ:

UVOD.....	9
1. TEORIJSKI OKVIR.....	11
1.1. Tradicionalna i moderna porodica.....	12
1.2. Briga roditelja o detetovim potrebama.....	16
1.3. Ko-roditeljstvo, uloge majke i oca u vaspitnom delovanju.....	18
1.4. Važnost očinske uloge u vaspitanju deteta.....	21
1.5. Istorijski pogled na promene u ulogama oca u porodici.....	22
1.6. Uloge oca u savremenim porodicama.....	24
1.7. Izazovi u savremenom roditeljstvu i poziciji oca u porodici.....	26
2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	30
2.1. Predmet i problem istraživanja.....	30
2.2. Cilj istraživanja.....	30
2.3. Istraživačka pitanja.....	30
2.4. Metode i instrumenti.....	32
2.5. Obrada rezultata istraživanja	33
3. PRIKAZ I DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	34
3.1. Promena odnosa prema sebi.....	34
3.2. Odnos sa suprugom.....	35
3.3. Trudnoća i novorođenče kao uvod u novu etapu života.....	37
3.4. Razlike u vaspitnim stilovima, ko je dobar, a ko loš policajac?!.....	39
3.5. Čerke i sinovi ni(su) isti.....	42
3.6. Primerene kazne – batina (ni)je sredstvo.....	43
3.7. Socijalizacija dece.....	45
3.8. Očekivanja i ambicije.....	48
3.9. Uloga oca se menja odrastanjem deteta.....	50
3.10. Otac i igra.....	52
3.11. Moj otac mi jeste/nijeuzor.....	53
3.12. Slobodno vreme i deca.....	55
3.13. Želim da me pamti kao... ..	56
3.14. Mama i tata ni(su) isto.....	57
ZAKLJUČAK.....	59
LITERATURA.....	63
PRILOZI	67
Prilog 1. Protokol intervjuja	68

UVOD

Porodica kao ključna ćelija društvenog sistema predstavlja veoma kompleksnu i slojevitú zajednicu, koju je moguće sagledavati iz različitih naučnih i stručnih perspektiva. Kao deo konkretnog konteksta, određenog vremena, ali i globalnih dešavanja, te i tradicijskih uticaja, prirodno je da porodica uvek predstavlja jedinstveni sistem interakcija njenih pripadnika.

Podela uloga između majke i oca je postojala na različite načine od prvih porodičnih zajednica i napravljena je na osnovu prirodnih potreba i mogućnosti koje donose razlike između dva pola, odnosno roda, ali i društveno-kontekstualnih specifičnosti. Međutim, kako se društvo razvijalo, preko industrijalističkih i tehnoloških, pa i seksualnih revolucija, uloge muškarca i žene su se promenile. To je uticalo i na percepciju uloga i način realizovanja obaveza majki i očeva u porodičnom i društvenom miljeu. Danas, u svetlu novih socijalnih trendova i savremenih izazova, došlo je, prirodno, i do promene klime u osnovnoj ćeliji društva, a to je porodica. Otac, nekad percipiran kao “roditelj koji donosi hranu na sto” i “brani porodicu”, odjednom dobija jednu suptilniju i slojevitiju ulogu, koja podrazumeva mnogo dublju uključenost u emotivni svet dece i njihov odgoj u svakom aspektu.

Sukob tradicije, koja na našim prostorima podržava patrijahalni model porodice i vaspitanja i, sa druge strane, progresivnih shvatanja porodice i njenih ciljeva, u kontekstu naučnih saznanja o značaju adekvatne roditeljske podrške deci, prisutan je u mnogim evropskim zemljama, a pogotovo u balkanskim državama, koje su možda i više od drugih okrenute zaostavštini prethodnih generacija.

Posledice tog sukoba se odražavaju u vidu socijalne raznolikosti, te tako imamo priliku da vidimo različite stilove funkcionisanja porodica i ponašanja očeva, naročito u odnosu na involviranost muškaraca u odgoj njihove dece. Modeli porodičnog vaspitanja su različiti i moguće je sagledavati efekte njihovih postupaka roditelja prema deci, ali je posebno pitanje koliko su usklađene njihove perspektive i šta se očekuje od oca ili majke u pogledu brige za najbolji interes deteta (Pašalić Kreso, 2019).

Društvena klima nameće određena očekivanja i utiče na funkcionisanje porodice iznutra, koliko god ona skladna i homogena bila. Kako muškarci danas doživljavaju svoju ulogu, koliko su aktivni u vaspitanju svoje dece, kako vide svoju roditeljski ulogu u odnosu na majku, da li prepoznaju važnost vlastitog doprinosa, neka su od pitanja kojima ćemo se u ovom radu baviti i istraživačkim podacima potkrepiti postavljene zadatke.

1. TEORIJSKI OKVIR

Veliki broj istraživanja koji je urađen na temu kompetencija oca i njegovog učestvovanja u vaspitanju je ponudio slične rezultate kada se radi o „važnosti“ očinske uloge u vaspitanju (Čudina-Obradović/Obradović, 2006; Brajša, 2009). Naime, deca čiji su očevi aktivno učestvovali u njihovom odgoju i imali skladan odnos sa majkama (pa čak i u slučaju razvedenih roditelja) su pokazivala bolje rezultate u školi, razvijala su lakše prijateljstva i imala više drugova od dece koja imaju slabiji kontakt sa očevima (Haux, Platt, 2015).

Takođe smo naišli i na istraživanja koja su pokazala da deca iz domova u kojima očevi nisu dovoljno prisutni vrlo često imaju problem prilikom socijalizacije ili snalaženja u društvenim okvirima, kao što su škola i ostvarivanje prijateljskih odnosa sa vršnjacima (Brown, 2021; Draganović, Šeta, 2012).

Odnos između roditelja se, u mnogim istraživanjima, pokazao kao jedna od ključnih varijabli prilikom posmatranja kvaliteta i količine uključenosti i posvećenosti očeva odgajanju dece. Iako se primarna veza odojčeta ostvaruje sa majkom, važno je koliko će ona biti voljna da podeli svoje obaveze i brige sa ocem (Kadrić, Fetić, 2019.).

S obzirom na to da je otac roditelj koji svoj odnos sa detetom u prenatalnom periodu ostvaruje posredno ili indirektno, pokazalo se kao izuzetno važno da provodi što više vremena sa bebom u prvim mesecima njenog života, ne samo da bude prisutan, već da fizički učestvuje u izvršavanju praktičnih radnji oko deteta, da se odojče navikne na njegov miris i njegovu kožu (Tamis-LeMonda, Cabrera, 2008). Veza koja se ostvaruje tada je nezamenjiva i utiče i na dete i na oca, s obzirom da je dokazano da se stvaraju biološke promene: „Očevima opada nivo testosterona i postaju smireniji, dok deca koja su bila prisna u kontaktu sa očevima pokazuju smirenost i visoke rezultate na testovima u školi u kasnijim godinama.“ (Abraham, Hendler, Shapira-Litcher, Maymon, Feldmn, 2014).

Porodica, kao osnovna ćelija društva je bila u stanju da preživi različite političke i socijalne sisteme, ali se njena dinamika menjala, to je drastično uticalo na promenu očinske uloge, ali i razvoj komunikacije otac-dete (Zajdel, 2015). I danas imamo, posebno na našim prostorima, ali i u drugim konzervativnim sredinama snažan uticaj tradicionalizma, koji je neretko u sukobu sa zahtevima savremenog društva (Lazar, 2005). Favorizovanje majke kao roditelja, i oca kao

staratelja koji se brine više za materijalnu dimenziju u porodici, na neki način, diskriminiše oba roditelja i neretko dovodi do osećaja nekompetentosti u okvirima njihovih delanja u vaspitanju (Malčić et al., 2021). Podela uloga je od ključne važnosti za funkcionalnu porodicu, i mogućnost stvaranja kompromisnih rešenja, prirodno vodi redukovanju stresa i nekvalitetnijih odnosa i komunikacije sa decom (Vuković, 2015).

Porodica će se sigurno i dalje menjati i oblikovati u odnosu na spoljašnje uticaje, pa će se tako i uloga oca modifikovati prema aktuelnostima koje slede, važno je da i stručnjaci (pedagozi, psiholozi, sociolozi), imaju sluha za različite dinamičke zaokrete, ne afirmišući, nekritički određene modele kao jedino poželjne i adekvatne. Takođe je važno da ostanu i otvoreni u pogledu prihvatanja različitih načina funkcionisanja: "Obiteljske hegemonije uvijek su prožete pitanjem moći, koja neke privilegira, druge diskriminira, no svima zamagljuju "jasnoću vida" - pa tako na primer teže uviđamo zlostavljanje djeteta u strukturno "idealnoj" obitelji..." (Kušević, 2017, 311).

Kako ističe Kapor Stanulović (1985) – „Uključenost oca je multidimenzionalni konstrukt koji uz bihevioralne, uključuje i afektivnu, kognitivnu i etičku komponentu“. Upravo iz ove pozicije ćemo pristupiti istraživanju uloge oca u našem radu. Sva ova istraživanja su upotpunila i nadogradila ideju ovog rada, ukazala na probleme i "opomenula" na sve one aspekte koji moraju biti sagledani prilikom pristupanja istraživanju.

1.1. Tradicionalna i moderna porodica

S obzirom da je porodica jedna od retkih tvorevina koja je uspela da preživi različite vrste socijalnih sistema i trendova, vrlo je teško povući liniju i napraviti jednostavnu paralelu između onoga šta je bila i šta je danas. Od nekadašnjih neuređenih, zadružnih, višegeneracijskih zajednica svedočimo kreiranju različitih modela povezivanja ljudi u porodično bliske zajednice, u savremenom kontekstu.

Porodica je nalazila svoj put za opstanak i u odnosu na kulturne, verske i ekonomske uslove i izazove, koje su na različite načine determinisale društvene odnose, te tako danas ne možemo reći

da ona bitiše jednako u kapitalističkom zapadnom sistemu, komunističkim režimima poput onog kakav imamo u Kini ili pak u plemenima u Africi, koja žive unutar svojih jedinstvenih granica i načina funkcionisanja.

Prateći istorijski put porodice, koliko je to moguće, imajući u vidu sve njene transformacije, možemo izdvojiti tri “krupne” etape:

- 1) „tradicionalna porodica, koja je bila karakteristična za rodovsku zajednicu;
- 2) patrijarhalna, višegeneracijska porodica;
- 3) industrijska ili nuklearna porodica koja je karakteristična po tome što je svedena na roditelje i njihovu decu“ (Kompirović, 2016, 64).

Kad govorimo o tradicionalnom, patrijarhalnom modelu porodice, nemamo u vidu nekadašnje neuređene zadružne, horizontalno i široko uvezane zajednice, već akcenat stavljamo na „onaj oblik porodice u kojem se ističe autoritarna vlast oca nad članovima porodice“ (Kompirović, 2016, 65).

Istorijski gledano, u takvim porodicama, u pogledu vaspitanja, uloga majke je isticana kao presudna u odgoju. Uz pomoć verskih shvatanja i društvenih normi, koje su favorizovale muškarce u socijalnom životu, prostor u dečijem vaspitanju, unutar porodice zauzimala je pre svega uloga majke, kao simbola nežnosti i brižnosti, ali takođe oduzimala prava ženama da taj teret podele sa svojim partnerom, a očeve i decu uskraćivala za nezamenjivo iskustvo i vezu od koje bi dobrobiti mogli imati i očevi i deca.

Porodice na Balkanu su mahom ostale odane patrijarhalnim modelima funkcionisanja, iako su promene veoma vidljive i nezaustavljive (Blagojević, 2013).

Prve porodice-zadruge povezane zajedničkim interesima bile su usmerene na naturalnu proizvodnju (Hrženjak i sar., 1989). Muškarac je bio zadužen za lov, a žene su održavale ognjište. Međutim, učestvovala su i u skupljanju koštunjavog voća i bobica, kao i u lovu na sitnije životinje. Deca su učila po modelu i oponašajući delanja odraslih (Zajdel, 2015). Ovaj model se polako menjao, kako je oruđe za lov napredovalo, te je tako muškarac počeo da zauzima sve bitniju ulogu zahvaljujući svojoj fizičkoj nadmoći i da se distancira od žene. On nije predstavljao samo sebe, već celu porodicu, ali nije ni najmanje učestvovao u samom odgoju, već je to bilo majčino

zaduženje. Porodične zadruge održavale su se u periodu “naturalne seljačke ekonomije”, a, po definiciji su sadržavale tri ključne komponente: “(1) krvno srodstvo, (2) zajednicu života i rada i (3) zajednicu dobara” (Puljiz, 1992, 147).

Porodica je nailazila na sitnije promene u odnosu na uticaj majke do kraja srednjeg veka, ali je ostala “zaglavljena” u patrijarhalnom modelu, čak i po završetku ovog perioda (Komorowska-Pudlo, 2021).

Tek u 18. i 19.v. možemo posvedočiti postepenom slabljenju muške dominacije i to u buržoaskim porodicama, koje su imale mnogo bolje uslove za život.

U periodu pred industrijalizaciju i prateće migracije, tj. pre nego što su ljudi pohrlili u gradove zarad boljeg života, porodica je često uključivala i dalje rođake, gde bi svi zajedno živeli na jednom imanju i pomagali prilikom podizanja dece (Parsons, Bales, 2007). Te višegeneracijske porodice su obično imale uređeni sistem funkcionisanja i hijerarhiju, po kojoj je na čelu te kompleksne piramide bio domaćin, “muška glava” (Trebješanin, 2000). Postepeno, takva zadružna zajednica počinje da se usitnjava i slabi njen autoritarni karakter (Leutar, 1999).

U knjizi Aleksandre Vuletić (2004) “Porodica u Srbiji sredinom XIX veka” možemo da nađemo na interesantne podatke koji upućuju na ogroman upliv socijalne zajednice u porodični život. Naime, zadruge koje su donosile odluke na nivou sela ili grada su bile demokratske tvorevine u kojima su svi učesnici bili jednaki, ali su bile sačinjene samo od muškaraca. Komšije su bile deo života dece i bili su prisutni prilikom svakog slavlja ili tugovanja. Muškarci nisu bili vlasnici poseda, već su to bile porodice.

Brakovi su sklapani prilično rano – muškarci bi imali oko 17 prilikom ulaska u brak, a žene svega 15 godina (Vuletić 2002).

U svojoj obimnoj etnopsihološkoj studiji posvećenoj deci i detinjstvu, Ž. Trebješanin (2000) ističe da je u srpskoj patrijarhalnoj kulturi dominirala kolektivistička orijentacija i “porodica-zadruga” ili “dobra kuća”, koju su činili pripadnici više generacija. Za takvu porodicu karakterističan je bio duh zajedništva, međusobne podrške, ali i “više muških ruku”, odnosno “više pušaka za odbranu”, a na vrhu te zadružne zajednice kao dominantni i vodeći autoritet bio je domaćin, otac (Trebješanin, 2000, 223). U takvoj porodičnoj zajednici prepoznaje se prilično jasno

razgraničavanje uloga odraslih i dece. Ističe se snažna i neprikosnoveni moć i vaspitna uloga odraslih, posebno oca ili starešine u porodičnoj “zadruzi”, kao i veoma poželjna poslušnost mlađih, kao jedini socijalno prihvatljivi model ponašanja. Trebješanih navodi niz poslovice i narodnih izreka, kojima potkrepljuje svoje zaključke o običajima, ritualima, vaspitnim prioritetima te “zadružne” porodice, ukazujući na snagu i značaj autoritativnog vaspitanja i poželjnu poslušnost mlađih članova. Dok je otac distanciran, uzdržan, majka je nežna, zaštitnički nastojena. U takvim porodičnim relacijama, dete je imalo podređenu poziciju, pa Ž.Trebješanin (2000) ističe da su u ponašajnim manifestacijama, deca na neverbalan način stalno potvrđivala svoju pokornost, gledajući u zemlju, oborene glave i smernog, stidljivog položaja tela. Pritom, autor ističe da nije ista pozicija muškog i ženskog deteta u porodici. Muškom se detetu poklanjala veća pažnja i očekivalo se da će napredovati u porodičnoj i društvenoj hijerarhiji.

Savremene društvene okolnosti, migracije stanovništva, zapošljavanje žena, sve izrazitije potrebe za dodatnom podrškom u brizi o deci, neke su od promena koje se odražavaju na način funkcionisanja porodice. Vidljive su promene u porodičnoj formi, unutrašnjim relacijama, strukturi i brojnosti porodične zajednice, kvalitetu i obimu zajednički provedenog vremena (Pašalić-Kreso, Alić, 2019). Tako izmenjeni uslovi u kojima funkcioniše savremena porodica reflektuju se na način vaspitanja dece.

Danas dominira model nuklearne porodice. Nuklearna porodica uključuje roditelje, koji su u bračnoj zajednici i decu. Zavladała je zahvaljujući razvitku gradova, ekspanziji radnih mesta, izmenjenoj ulozi žene, migracijama stanovništva. Prvo je ovaj model zaživio u zapadnoj Evropi, da bi se ubrzo proširio i na ostatak sveta. Ipak, u zapadnim društvima danas se ovaj najzastupljeniji oblik funkcionisanja smatra konzervativnim, što u svojoj knjizi “The Contemporary American Family: A Dialectical Perspective on Communication and Relationships” posebno naglašava profesorka komunikologije Tereza Čendler Saborin (2003) govoreći o novijim modelima porodičnog “udruživanja”, poput jednoroditeljskih, rekonstruisanih ili homoseksualnih zajednica kao najnovijih tipova porodičnih sistema.

U društvima kao što je crnogorsko i onima koja ga okružuju, gde su ljudi okrenuti više ka tradiciji i gde je stvarnost obojena i dalje patrijarhalnim stavovima još uvek je možda rano govoriti o prihvatanju i prilagođavanju savremenim trendovima ravnopravnosti, prihvatanju društveno

aktivne pozicije žene i posledično posvećenijem odnosu muškarca, oca, zadacima u domaćinstvu i vaspitanju dece. Ali da je progres u stavovima napravljen, pogotovo unutar samog porodičnog orgnizma, pokazuje i istraživanje koje su sproveli B. Đukanović i S. Đuković (2020) u okviru rada “Savremeni život u crnogorskim porodicama”. Pokazalo se da žene imaju mnogo više uticaja od očekivanog, te da učestvuju prilikom donošenja odluka u porodici ravnopravno sa muškim pripadnicima porodica.

Promene u pogledu položaja muškarca i žene u porodici i društvu, nužno su uticale na drugačiju dinamiku i odnos prema deci, te tako i otac dobija mnogo vidljivije mesto i složeniju ulogu u procesu vaspitanja. Uključivanjem žene u tržišne sfere, njenim pravom na ostvarivanje materijalne dobiti i doprinosom porodici, uloga majke je izmenjena i svakako u korelaciji sa novom pozicijom oca, pa u literaturi nailazimo na pojam “novog očinstva” (Brajša, 1995). Na porodičnu klimu svakako utiču spoljni činioci (kao što su socijalne norme), ali pre svega roditelji i način na koji oni doživljavaju svoj odnos i odnos prema deci. Majke, kao primarni afektivni akter i kontakt koji bebe imaju sa svetom, umnogome oblikuju i doprinose kvlatetu odnosa između oca i deteta. U skladu sa teorijom afektivne vezanosti, dete će izgraditi sliku o sebi i odnosu sa drugima na osnovu kvaliteta i učestalosti iskustava sa vodećim reprezentom afektivne vezanosti (Bowlby, 1988).

Poznati procesi tranzicije u našem društvu, dodatno su uticali na promene u porodici, odnosima u partnerskim relacijama i vaspitnim stilovima roditeljima. Porodica se našla pred novim izazovima i nužno prolazi kroz brojne teškoće socijalne, materijalne i pedagoške prirode (Makević, 2006).

1.2. Briga roditelja o detetovim potrebama

Za zdrav i adekvatan razvoj i vaspitanje deteta od posebnog je značaja poznavanje i poštovanje detetovih primarnih, ali i viših potreba za sigurnošću, emotivnom zaštitom, učenjem. Ukoliko dete u porodici dobija podršku, ljubav i oseća se sigurnim i zaštićenim, to će biti pretpostavke za njegov/njen zdrav i prirodan rast i razvoj. Permanentna psihosocijalna podrška koju roditelji upućuju detetu je izvor sigurnosti, poverenja i pune uzajamnosti i međusobne privrženosti (Polovina, 2007). Za dete će biti od posebnog značaja ako su u tom procesu negovanja detetovih potreba roditelji usaglašeni i uglavnom jednako posvećeni.

U savremenom svetu, u kontekstu izmenjenih okolnosti i afirmisanja ravnopravnosti bračnih partnera, trudnoća i porođaj nisu više isključivo “ženska” briga, kako se to tradicionalno posmatralo. Svedoci smo da očevi sve više provode vreme sa svojim partnerkama u toku trudnoće, odlaze sa njima na lekarske preglede ili prisustvuju porođaju. Prisustvo na porođaju na našim prostorima i dalje nije redovna praksa, čemu doprinosi i činjenica da se mora platiti izvesna suma novca kako bi muškarac mogao da bude pored svoje partnerke.

Kako Adrienne Burgess (2011) (Glavni izvršni direktor i rukovodilac istraživačkog odeljenja na Institutu za očinstvo, Velika Britanija) navodi u svom istraživanju “Engaging fathers” trudnoća i porođaj mogu biti zajedničko iskustvo koje može ojačati odnos između majke i oca i uticati na lakši porođaj. No, ono na šta ona pre svega skreće pažnju jeste odnos oca sa novorođenčetom i njegov uticaj, kako na bebu tako i na muškarca.

U zapadnoevropskoj, kao i američkoj praksi lekari savetuju očeve da što više vremena provode sa bebama prislonivši ih sebi na kožu, jer deca na taj način (u prvim mesecima svog života) razvijaju poverenje i vezu sa roditeljem. Taj odnos nije se pokazao blagotvornim samo za novorođenčad, već i za očeve, koji pokazuju bolju kontrolu u svim drugim svakodnevnim aktivnostima, efikasnije se nose i sa zadacima van kuće, a reakcije im postaju nežnije u odnosu na dete (Burgess, 2011).

Deca koja imaju čvršću vezu sa ocem u svom najranijem detinjstvu kasnije obično budu bolji đaci, okružuju sebe uspešnijim vršnjacima, imaju više samopouzdanja, naročito u osetljivim tinejdžerskim godinama, te su manje povodljiva (Rajić, Mihić, 2015).

U prilog tome govori i jedno od značajnih istraživanja u kojem su praćene hormonske reakcije roditelja koji podižu novorođenče, pod nazivom “Father's brain is sensitive to childcare experiences” (Abraham et al, 2014). U istraživanju je učestvovalo 89 subjekata, majke kao primarni staratelji, heteroseksualni očevi kao sekundarni staratelji i homoseksualni očevi kao primarni staratelji (ibid). Pokazalo se da primarni staratelji, bez obzira na pol, imaju mnogo veću moždanu aktivnost u predelu amigdale, što je koreliralo sa višim nivoom oksitocina- hormona koji utiče na ponašanje i na buđenje osećaja zadovoljstva, privrženosti i nežnosti. Stoga su primarni staratelji bili mnogo sinhronizovaniji u svom načinu delanja i organizacije.

Uprkos savremenim naučnim pokazateljima o značajnom doprinosu oca i obaveznosti njegovog uključivanja u porodičnu interakciju i vaspitnu dinamiku, na našim prostorima i dalje opstaje

patrijarhalni model, u kojem je otac “spoljni član”. U tom smislu nalazimo istraživačke pokazatelje, koji ukazuju na činjenicu da u Srbiji veoma mali broj očeva učestvuje u svakodnevnim obavezama i brizi oko deteta i da najveći deo porodičnih “unutrašnjih” obaveza na sebe preuzima majka (Stanojević, 2015). Rezultati takođe pokazuju da tom naizgled, neravnopravnom podelom poslova ni majke ni očevi nisu nezadovoljni, što može imati veze sa naučenim porodičnim obrascima koji su dugo negovani na našim prostorima (ibid.).

Stoga je jasno da tradicionalni, patricentrični obrasci vaspitanja, koji su dugo dominirali u našoj kulturi, sporo ustupaju mesta ravnopravnoj raspodeli porodičnih i vaspitnih obaveza. I dalje, vaspitna obaveza u smislu posredovanja odgovarajućih vrednosti deci, disciplinskih mera, nagrađivanja i kažnjavanja, pripada prevashodno, majci. U novijim studijama posvećenim ovoj tematici, nalazimo opservacije o nivoima očeve uključenosti u vaspitanje dece, koje se dešavaju u domenu kognitivne aktivnosti, tj. razmišljanja o detetu, emocionalne posvećenosti i “vanjskog ponašanja” i interakcije kroz igru, a tome se dodaje briga o materijalnoj sigurnosti deteta, pa i podrška supruzi/majci (Draganović, Šeta, 2012).

Učešće roditelja u brizi o detetu uključuje, svakako i nužno, pored njegovanja i zaštite primarnih potreba, kontinuiranu vaspitnu, pa i obrazovnu potporu detetu. Podršku u delu obrazovnog napretka deteta roditelji pružaju detetu u porodici ali i učestvujući i u životu obrazovnih institucija vrtića i škole. Istraživanja, usmerena na ispitivanje i utvrđivanje stepena povezanosti između dečjih postignuća u školi, adaptaciji na socijalni život vršnjačke zajednice i roditeljske uključenosti u institucionalne aktivnosti ukazuju na visok nivo korelacije između ove dve varijable (Sušan Gregorović, 2017).

1.3. Ko-roditeljstvo, uloge majke i oca u vaspitnom delovanju

Porodičnu klimu, pa tako i odgoj deteta u najvećoj meri određuje odnos između roditelja, to jest stepen harmoničnosti i nalaženja kompromisa u pogledu usaglašavanja razlika u sferi stavova i navika koje su izgradili u svojim primarnim porodicama i pre dobijanja deteta, a potom živeći u novostvorenoj-prokreativnoj porodici (Pašalić-Kreso, 2014).

Kao što smo u prethodnom delu rada naglasili u patrijarhalnim društvima majka nosi veću odgovornost kada je u pitanju sam odgoj deteta, dok otac predstavlja figuru “krajnjeg” autoriteta i mnogo je manje uključen u svakodnevnu brigu i aktivnosti koje se tiču dece. Zato M. Lamb opisujući ulogu oca, govori o njemu kao zaboravljenom akteru u detetovom životu (Lamb, 2010). Međutim, novonastala situacija u društvima u tranziciji, u kojima se dešavaju neplanirane i ubrzane promene i društvene turbulencije, porodica je poslednji stub odbrane tradicionalnog života i nasleđenih vrednosti. Istina, uloge unutar porodice su se morale prilagoditi novim okvirima funkcionisanja u društvenim sistemima. Koliko god se spolja i dalje održavala slika koju su generacije pre pokušavale da održe, unutar samih porodičnih sistema uloge su se polako pomerale, tako da se odnos između muškarca i žene našao pred novim izazovima pronalaženja zajedničkog jezika i dogovora kada je u pitanju organizacija života.

Promenu položaja žene u društvu vezujemo još za 19. vek kada je manja grupa žena predvođena Elizabeth Cady Stanton zatražila, između ostalog, da žene dobiju pravo glasa, tek pola veka kasnije 1920. godine u Americi se to i desilo (<https://nationalwomenshistoryalliance.org/history-of-the-womens-rights-movement/>). Posle tog prvog talasa borbe za ženska prava, 60-ih i 70-ih godina 20.veka, takođe u SAD-u zajedno sa borbom za prava obojenih ljudi, dolazi i do drugog talasa podizanja ženskog glasa i zaista se u narednim decenijama žene počinju tretirati drugačije, posebno u pogledu njihovog zapošljavanja, jednakosti u platama i insistiranja na ličnom razvoju (ibid). Tako se polako i pomera granica dobijanja prvog deteta, sa dvadeset na otprilike 24 godine u proseku.

Važnost razumevanja ovog kratkog istorijata ženskih prava za sprovođenje našeg istraživanja leži u tome što je promena uloge žene u velikoj meri doprinela i novonastalom doživljaju statusa oca u odgoju deteta, a umnogome je doprinela i drugačijem odnosu između partnera, pa i ravnomernijoj raspodeli muško-ženskih obaveza u raznim aspektima kako privatnog tako i društvenog života.

Ono što je takođe donelo novo razumevanje sveta jeste sklapanje brakova između ljudi sa različitim ekonomskim, socijalnim i kulturološkim iskustvima, što može da dovede do sukoba između vaspitnih stilova i očekivanja od budućnosti deteta.

Takođe, kada je u pitanju struktura porodice, u patrijarhalno-tradicionalnom okviru, možemo govoriti o različitim modelima porodičnih sastava. Obično, prva asocijacija na porodičnu matricu usmerena je na poznati sastav ili strukturu koju čine roditelji i deca. No, u savremenom kontekstu sve češće nailazimo i na drugačije modele porodičnih zajednica poput jednoroditeljskih, usvojiteljskih, hraniteljskih, rekonstruisanih porodica (Pašalić-Kreso, 2012).

Pomenute jednoroditeljske porodice su u prošlosti nastajale najčešće usled smrti jednog od roditelja, jer je bračno partnerstvo bilo gotovo obavezujuće i trajno, dok je danas u većini takvih slučajeva, prethodio razvod. U takvim jednoroditeljskim porodicama, pored emotivno bolnih izazovnih situacija za sve članove te zajednice, dodatne poteškoće se javljaju na organizaciono-ekonomskom planu. Najčešće majke ostanu sa decom i od njih se očekuje da preuzmu najveći deo obaveza oko dece, dok se od očeva očekuje materijalna podrška (Grozđanić, 2000).

U takvim situacijama teško je zaštititi dete od nesporazuma koji nastaju prilikom potpuno nove organizacije i promena koje će osetiti u porodičnoj klimi. Jako je važno da partneri pokušaju da prevaziđu svoje probleme i različitosti kako bi detetu ovu tranziciju olakšali, da ostanu svesni značaja roditeljskog para za dete, koji to ostaje zauvek, bez obzira na odnos u bračnoj vezi.

U svakom slučaju, bez obzira na strukturu i sastav porodične zajednice, prirodno je da su za decu uloge i vaspitni uticaji oboje roditelja izuzetno značajni.

Svaki od ovih aspekata upućuje na to koliko je važno da otac i majka uspevaju da održe zajednički izgrađen narativ koji će primenjivati u roditeljstvu i koji mora biti zasnovan na kompromisima. Usaglašavanje različitih životnih pogleda se ne odnosi samo na društvene norme i stavove već i na religijske ili nacionalne različitosti. U slučaju razvoda ili rastavljanja važno je voditi računa o količini vremena provedenog sa detetom, posebno za roditelja koji živi odvojeno jer jedino tako majka i otac mogu “poznavati i živeti tajnu detinjstva” (Montesori, 2016, 377). Konačno, ukoliko je cilj roditeljskog vaspitnog delovanja samostalno, zrelo i zdravo dete, neophodno je posvećeno, usklađeno ponašanje oba roditelja, ako za to postoje osnovni uslovi. Pedagoške strategije i u porodici i instituciji se mogu ostvarivati efikasnije ako u bliskoj razmeni roditelja međusobno i sa decom tragamo za najboljim interesom deteta (Jul, Jensen, 2002). Stoga je u roditeljskom odnosu prema deci od značaja da poznaju ciljeve i zadatke vaspitanja, da poštuju dečja interesovanja i potencijale, uvažavajući savremenu društvenu stvarnost, koja ima svoje specifične zahteve.

1.4. Važnost očinske uloge u vaspitanju deteta

Očevi su oduvek imali značajnu i nezamenljivu ulogu u vaspitnom usmeravanju dece i razvijanju njihovih karakternih osobina, pa čak i vremenima već pomenutih tradicionalnih, patrijarhalnih porodica, kada je za vaspitanje bila dominantno zadužena majka. Na svoj način, otac je bio uzor za identifikaciju i predstavljao je svojevrsnu sponu između ličnog, individualnog i šireg socijalnog sveta, omogućavajući deci prirodnije i funkcionalnije uključivanje u složenije društvene interakcije.

Ipak, možemo reći da su danas očevi, ukoliko govorimo o konstruktivnim i očuvanim porodičnim odnosima, bliže i aktivnije uključeni u vaspitanje svoje dece, sa kojom provode više vremena. Autori govore o različitim modelima očinstva. Najčešće se govori o biološkom, zatim, socijalnom ocu i očuhu (Sladović Franz, 2010). Ukoliko imamo u vidu biološke i starateljske očeve, govorimo o četiri tipa osvarivanja navedene uloge: biološki očevi uključeni u vaspitanje dece, socijalni očevi uključeni u vaspitanje, biološki očevi koji se ne uključuju u vaspitanje svoje dece i socijalni očevi, koji ne učestvuju u vaspitanju dece (Berdica, 2015). Jasno je da će od pozicije oca u porodici i njegovog objektivnog statusa, zavisi kakvi će biti efekti njegovog uticaja na decu. Prema tome, ulogu oca možemo opisati kao “svesno motiviranu odluku muškarca da preuzme ulogu oca i provede je u djelo aktivnostima brige i uključenosti u odgoj djeteta” (Čudina-Obradović, Obradović, 2006, 258). U literaturi nailazimo i na drugačije tipologije očinstva i uloge očeva. Jedna od zanimljivih klasifikacija ukazuje na postojanje tri tipa očeva: “novi tradicionalista”-posvećen “u priči” roditeljstvu, dok je u praksi manje zainteresovan za tu vrstu obaveza; “otac pragmatista”-usmeren na obezbeđivanje materijalnih dobara i “otac egalitarista” – posvećen roditeljstvu kroz punu uzajamnost sa partnerkom, tj. majkom (Sladović Franz, Branica, 2009, 95).

U istraživanju, koje je realizovao Krisch (2020), rezultati pokazuju da deca, koja su imala podršku od očeva imaju više uspeha u sferi kognitivnog napredovanja. Takođe, istraživački rezultati nedvosmisleno ukazuju na bolji uspeh dece na testovima kognitivne zrelosti, ukoliko su u njihovo vaspitanje uključena aktivno oba roditelja.

DelPriore i Hill (2013), u svom istraživanju ispituju povezanost odnosa između oca i ćerke u tinejdžerskim godinama i njegovog uticaja na izbor i kvalitet partnerskih odnosa ćerki. Istraživački

nalazi koji su dobijeni praćenjem dve biološke sestre koje su odrastale uz potpuno različite očinske modele doveli su do zaključka da u osetljivim godinama odrastanja kada hormoni vrše snažan uticaj očevi koji su manje uključeni, hladniji ili odsutni iz ćerkinog života jako negativno utiču na izbore svojih ćerki, stvarajući im pogrešnu sliku o onome šta bi trebalo da očekuju od svojih partnera (ibid). Takođe se dešava da te devojčice pokazuju i mnogo niži nivo samopouzdanja na drugim poljima (Lamb i Tamis-Lemonda, 2002).

Marcy Carlson (2000), sociološkinja, tvrdi da smrt oca ostavlja veće posledica nego otac koji je “dalek” i “hladan”. Ona ističe da u istraživanju koje je obuhvatilo decu rođenu između 1998. i 2000., u Americi, pokazalo se da očevi koji su udaljeni od dece ni na koji način ne mogu da pozitivno da utiču na njihov odgoj. Ono što je upečatljivo u tom istraživanju jeste da se ispostavilo da vrlo često deca čiji su očevi u zatvoru trpe gore vrste posledica od dece koja su izgubila oca.

Takođe, važno je ukazati na rezultate istraživanja, koja nedvosmisleno pokazuju da je uključenost očeva u igru sa detetom, razgovori i ispoljena empatija u razmeni i deljenju utisaka oko različitih problema, u visokoj korelaciji sa detetovom socio-emocionalnom stabilnošću, adaptibilnošću i zadovoljstvom u godinama mladosti (Obradović-Čudina, 2006).

1.5. Istorijski pogled na promene u ulogama oca u porodici

Kao što smo već u prethodnom delu ovog rada pomenuli, promena uloge oca u porodici je imala najviše veze sa promenama koje su se dešavale na društvenoj ravni u pogledu promene položaja žene.

Međutim, kada pokušamo da odemo dublje u istoriju i razumemo kako je porodica zaista funkcionisala, kao što je to uradio Jorgen Lorentzen (2013), primetićemo da su se tranzicije u ulogama u odgoju dešavale i pre skorašnjih revolucija koje su obeležile 20. vek.

Proučavajući činjenice i gradeći dojam koji se stiče kroz norvešku literaturu Lorentzen (2013) dolazi do zaključka da je trend opadanja učestvovanja oca u odgoju počeo tek oko 1900. godine kada je društvo počelo da se menja zahvaljujući novim tržišnim zakonima koji su pratili prva

tehnološka otkrića. Pre toga, on smatra da je otac imao mnogo veću ulogu u podizanju dece u Norveškoj.

Haykin (2003) ističe da očevi nisu igrali tako beznačajnu ulogu u vaspitanju dece kroz istoriju, naročito u periodu pre 19. veka. On, zapravo naglašava da su očevi bili odgovorni za moralno obrazovanje, za odabir zanimanja svoje dece, da su samo oni komunicirali sa decom koja bi otišla od kuće, a ne majke.

Tezu da je očinstvo nešto što su ljudi izmislili zastupa D. C. Geary (2015) tvrdeći da se može primetiti kod većine sisara da samo majke imaju odnos prema potomcima i pripisuje to ljudskoj svesti i mogućnosti da se sa izvesnošću utvrdi ko je otac deteta, te tako smatra da se očinstvo prvi put pojavljuje pre 6000 godina, zajedno sa agrikulturom.

Francuska revolucija je sa sobom donela ideju braka kao društvenog konsenzusa, što je postepeno zahvatilo ostatak Evrope. Umnogome to je promenilo bračnu zajednicu i poziciju muškarca i žene u očima društva, ali i u porodici. Od Francuske revolucije do 60-ih i 70-ih godina 20. veka žene su dobijale sve više društvenog prepoznavanja i uveliko počele da rade, tako je da uloga oca kao onog “koji hrani porodicu” počela da bleđi i mogao je da provodi više vremena sa svojom decom. (Hallama, 2019).

U Ujedinjenom Kraljevstvu su tek 2003. godine očevi dobili pravo da uzimaju bolovanje kad im se rodi dete (King, 2012), što se posmatra kao posledica borbe za jednakost polova, koja je svoju kulminaciju doživela sedamdesetih godina, a nastavljena je i kroz devedesete koje su u zapadnjačkom svetu do kraja prigrllile demokratske vrednosti. No, kad bi malo dublje posmatrali stvarnost koja se odigravala može se primetiti da u mnogim institucijama u Engleskoj na samom početku dvadesetog veka u (30-im i 40-im godinama) muškarci su dobijali odsustvo kada bi postali očevi (King, 2012).

U našoj sredini, postoji više porodičnih formi, mada u praksi dominiraju “hegemonijske slike idealne porodice” (Kušević 2017, 310).

Čudina-Obradović (2006) ističe da se na našim prostorima roditeljstvo uglavnom vezivalo za brigu, obaveze, vaspitne postupke majke, isključivo. Nakon što se obuhvatnije prišlo sagledavanju porodičnih interakcija i potrebama deteta za podrškom oboje roditelja, pojavljuju se interesovanja

za kvalitet odnosa “otac-dete”, te se na roditeljstvo ne gleda isključivo kroz prizmu majčinstva, već i koncept očinstva poprima ozbiljniju konotaciju i postaje predmet interesovanja stručne, naučne i opšte društvene javnosti (Draganović, Šeta, 2012). Ipak, doživljaj očinstva, percepcija vlastite kompetentnosti u toj složenoj poziciji i brojnim ulogama, koje iz nje proizilaze, zavisi od raznorodnih okolnosti i porodičnih, bračnih i širih društvenih faktora.

1.6. Uloge oca u savremenim porodicama

Očevi danas imaju drugačije uloge, koje zahtevaju mnogo aktivnije učešće u svakodnevnim obavezama oko dece i u njihovom odgoju. Oni su tu da pružaju toplinu i razumevanje i da budu podrška deci (Draganović, Šeta, 2012). Poželjna i za decu najfunkcionalnija uloga oca je da »želi biti otac, koji preuzima očinstvo ka osvoj životni zadatak, kao svoju obvezu, kao svoj vlastiti kreativni čin, u kojemu sudeluje od početka do kraja« (Brajša, 1995,140).

Očevi su danas mnogo spremniji da svoje slobodne vreme provode sa svojom decom, pa čak i da izražavaju želju da to mogu češće da rade (Draganović, Šeta, 2012).

Vrlo je simptomatično da su deca čiji su očevi prisutniji i posvećeniji pokazala više skorove i u kognitivnim (školskim) aktivnostima i u socijalnim vezama (odabir društva), emotivnim i seksualnim izborima (prilikom odbira partnera u kasnijem dobu) (ibid).

U SAD-u imamo trend značajnog rasta u pogledu posvećenosti očeva prilikom odgoja u poslednjih nekoliko decenija. Istraživanja pokazuju da čak i posle razvoda ili rastave očevi su danas više uključeni u život svoje dece i imaju bolji odnos sa njima nego što su u prošlosti imali dok su živeli u istom domaćinstvu (Haux, Platt, 2020).

Naravno da je sukob tradicije (zaostavštine nekadašnjih vremena i nostalgija za nekim pravim vrednostima koje su se izgubile pod pritiskom savremenog života) i novonastalih životnih uslova stvorio jednu mnogo kompleksniju stvarnost od one koja se može pokazati statistikama. Otac u savremenom kontekstu predstavlja izuzetno značajnog aktera porodičnog života, koji detetu pruža sigurnost i predstavlja “most” ka širem socijalnom životu, ali u isto vreme emituje toplinu, nudi zabavu, učestvuje u igri, deli odgovornost. On je takođe i podrška majci (Lazar 2005). U tom

savremenom, partnerski i ravnopravno oblikovanom modelu braka, gde prepoznajemo dualne karijere partnera/roditelja, čija je odgovornost zajednička za vaspitanje dece, otac je uključen u sve aktivnosti oko deteta od najranijeg uzrasta (Kadrić, Fetić, 2019).

Ova nova pozicija se ne odnosi samo na oca, već na celu porodicu, od koje se i dalje očekuje da bude na određeni način konvencionalna, ali i da isprati nove socijalne zahteve. To potvrđuje istraživanje Kušević (2017) sa studentima pedagogije, u kome su ispitanici pokazali visoke nivoe razumevanja za nove trendove i savremene porodične modele, ali su, crtajući idealnu porodicu, u prvi plan stavljali porodicu sa oboje roditelja i dvoje, troje djece (Kušević, 2017). Stoga, autorka u zaključku ističe: “Na poziv da nacrtaju jednu idealnu obitelj studenti pedagogije mahom su odgovorili aktivirajući hegemonijske predodžbe o dvoroditeljskoj obitelji s heteroseksualnim partnerima i dvoje ili više djece” (Kušević, 2017, 323).

Pedagoško obrazovanje (ili upućenost u pedagoške teorije) pokazuje se kao važan faktor kod majki, ali i očeva prilikom pružanja adekvatnog vaspitanja deci, kao i prilikom nailaženja na prepreke, pogotovo kod dece sa teškoćama u razvoju (Kadrić, Fetić, 2019).

Ne možemo ulogu oca razmatrati kroz dva odvojena modela, tj. ono što je bilo u tradicionalnim okolnostima i porodični model današnjice. I ma koliko zajedničkih imenilaca pronašli ne možemo reći da svi očevi opšte sa svojom decom na isti način u bilo kom kontekstu sredinski i vremenski izdvojenom, jer svaki odnos zavisi od mnoštva faktora, što lične prirode, što nekih drugih, socijalnih, ekonomskih, kulturuloških, porodično nasleđenih faktora. Vaspitni stil umnogome zavisi od stresa roditeljske uloge i nivoi stresa se ne razlikuju kod oca i kod majke, a takođe zavisi i od odnosa među partnerima koji se neretko reflektuje na odnos prema deci (Vuković, 2015).

Bez obzira na progres koji se desio kada je u pitanju odnos očeva i dece, i dalje je samopercepcija muškaraca kada su u pitanju njihove kompetencije u odgoju nepovoljna (Malčić i sar., 2021).

U već pomenutom istraživanju (Kadrić, Fetić, 2019) o nivou uključenosti očeva u vaspitavanje dece u Srbiji, pokazalo se da je prisustvo majki u ukupnoj brizi o deci značajno iznad zastupljenosti očinske posvećenosti, čak 68,7% u korist majki, što upućuje na zaključak da, bez obzira na savremene težnje ka aktivnijoj ulozi oca, majke i dalje predstavljaju stožer i zaštitnice porodice.

Stoga je jasno da ova pitanja zaslužuju više pažnje stručne javnosti s ciljem sistemskog osveščivanja javnosti o istinskom značaju uloge oca u razvoju deteta. Autori studija o očinstvu, pored različitih pogleda oko načina, postupaka, stilova roditeljskog ponašanja i vaspitanja, visoko su usaglašeni oko važnosti aktivnog učešća oca u odgajanju deteta, pa nalazimo da otac “u ranom djetinjstvu utječe na njihovu bliskost u adolescenciji, a ova pak na prilagođenost dece u odrasloj dobi i vlastitome braku” (Brajša, 2009, 62). U naučnim studijama se govori o značajnoj ulozi oca i u moralnom sazrevanju deteta, pa se govori o *paronovskom* shvatanju, po kojem je otac prenosilac društvenih uzusa u porodicu, dok je frejdovska perspektiva usmerena na usvajanje moralnih kategorija kroz identifikaciju deteta sa ocem (Kadrić, Fetić, 2019, 91).

1.7. Izazovi u savremenom roditeljstvu i poziciji oca u porodici

U savremenom kontekstu, obaveze roditelja postaju složenije, budući da su potrebe za angažovanjem na poslu, u svrhu održavanja porodice naglašene i traže više vremena i odsustva iz doma. Ujedno, vreme za roditeljske obaveze se skraćuje i vaspitna briga za razvoj deteta biva dovedena u pitanje (Vasiljević-Prodanović, Kovačević, 2020). Dakle, čak i ako je porodica “na okupu”, tj. oboje roditelja su prisutni i usaglašeni, pitanje slobodnog vremena je sve složenije i sve veći izazov. Reklo bi se da se njime ozbiljnije sistemski ne bavimo, iako je od značaja za kvalitet života i vaspitanja deteta. Pored prirodne početne nesigurnosti, roditelji se suočavaju s objektivnim poteškoćama, poput pitanja ekonomske stabilnosti, nivoa otvorenosti prema poslovnim zahtevima, različitim vaspitnim perspektivama za svoju decu, pa i sukobima oko izbora najboljeg modela razvoja vlastite porodice (Jurčević Lozančić i Kunert, 2015). Stoga roditelji neretko trpe različite pritiske, praćeni osećajem krivice i zapitani da li su kompetentni u svom vaspitnom delovanju. Pored pozitivnih aspekata roditeljstva i radosti koje partnerima donose uloge majke i oca, izazova je mnogo na putu planiranja funkcionalnog razvoja porodice. Neretko se suočavamo sa opštim stavovima da se uspeh i perspektiva dece mere potrošačkim mogućnostima i materijalnim bogatstvom, što roditelje dodatno motiviše da mnogo rade i uskraćuje za kvalitetno provedeno zajedničko vreme (Jurčević Lozančić i Kunert, 2015).

U savremenom društvenom kontekstu, svedočimo naglom razvoju informacionih tehnologija i značajnom uplivu digitalnih medija u živote porodice i njenih članova. Pritom, laka dostupnost medijskih sadržaja, mnoštvo uputstava i smernica, koje se nude roditeljima iz različitih proverenih ili sumnjivih izvora, utiče na dezorjentisanost i stalno preispitivanje stavova mladih roditelja (Jurčević Lozančić i Kunert, 2015).

Nezadovoljstvo vlastitom kompetentnošću roditelja utiče na nivo stresa, pa i međusobne sukobe oko najboljeg dečjeg interesa. U konkretnim uslovima, moguće je uočiti da ponašanje oca u značajnoj meri zavisi od partnerke i njene perspektive u odnosu na dete i porodicu. Stoga Marsiglio (1993) ističe da način roditeljevanja oca može biti u visokoj korelaciji sa njegovom potrebom za što kvalitetnijim partnerskim odnosom. Ukoliko je taj odnos opterećen nesporazumima, posledično trpi i relacija sa decom. Sa aspekta kvaliteta komunikacije između roditelja, može se govoriti o različitim tipovima porodica, pa razlikujemo: optimalne porodice, prosečni ili osrednji nivo kvaliteta porodične komunikacije, granični nivo kvaliteta komunikacije u porodici i negativno- disfunkcionalni porodični sistem (Pašalić-Kreso, Alić, 2017).

Budući da je već bilo reči o specifičnim okolnostima u kojima se odvija roditeljevanje usled razvoda braka ili odluke da se dete rodi bez uključivanja drugog roditelja, ili pak, u rekonstruisanim porodicama, na izazove u očinstvu možemo gledati i u svetlu pomenutih prilika. U zadnjoj dekadi XX veka i početkom novog milenijuma sve vidljivije je mesto jednoroditeljskih porodica u društvu. U populaciji jednoroditeljskih porodica, najveći je procenat razvedenih ili rađanja dece nevenčanih majki (Vasiljević-Prodanović, Kovačević, 2020). Podaci pokazuju da je procentualna zastupljenost jednoroditeljskih porodica najveća u razvijenijim i bogatijim zemljama, kao što su SAD, Velika Britanija i Rusija.

Mnogobrojna istraživanja koja su urađena u poslednjih nekoliko decenija i kod nas i u zapadnjačkim društvima, gde se procenjuje da čak 35% dece živi u nekonvencionalnim porodicama ukazuju na visoke stepene korelacije između “rasturenih” porodica i mladoletničke delinkvencije, te da se jednoroditeljska porodica pojavljuje u visokom procentu kao faktor rizika delinkvencije maloletnika (Vasiljević-Prodanović, 2020).

U savremenim okolnostima kriza očinstva se dešava usled svih pomenutih faktora uticaja koje dovode porodicu, uopšte, u drugačiju poziciju. No, svi istaknuti problemi, poput dodatnih potreba

za radom i zaradom, nedostajućeg slobodnog vremena, nekontrolisanih tehnoloških, medijskih uticaja i dr. u jednoroditeljskim porodicama bivaju još kompleksniji (Grozđanić, 2000). Najčešće, deca ostaju kod majke, a samim tim, izazovi za očeve postaju očitiji i kompleksniji. Njihov uticaj slabi, naročito ako su partnerski odnosi neprijateljski. Izmenjeni status roditelja, usled razvoda, zahteva prilagođavanje novim složenijim okolnostima, usvajanje dodatnih odgovornosti, ali i preispitivanje relacija sa decom i širom porodicom. Iako svesni činjenice da funkcionalnost porodice ne mora biti povezana sa njenom strukturom, te da dobro poznata izreka “bolje dobar razvod nego loš brak” ima svoje neupitno uporište u životnom iskustvu, svedočimo brojnim primerima gde odnosi među supružnicima nakon razvoda nisu primereni. Na to ukazuju i istraživački pokazatelji u relevantnim naučnim studijama. U svom istraživanju posvećenom sagledavanju nivoa uključenosti očeva u podizanje dece pre i posle razvoda ili razdvajanja roditelja u vanbračnim zajednicama, T. Haux i L. Platt (2020) ukazuju da u većini slučajeva, nakon razvoda, deca ostaju sa majkom, kao i da odnos sa ocem postaje sve ređi i manje kvalitetan kako vreme prolazi.

S jedne strane, uloga majke, koja najčešće ostaje sa decom, postaje mnogo kompleksnija, dok sa druge strane, otac neretko postaje „spoljni“ član, gost, koji ima manje prostora za susrete i razmenu sa svojom decom, pa i za vaspitno delovanje. Ukoliko je majka neprijateljski nastrojena prema svom partneru i obrnuto, to se odražava na kvalitet komunikacije između dece i oca. Narušeni kvalitet odnosa između deteta i oca, ima svoje propratne posledice i uticaje na emocionalno-socijalnu zrelost deteta i uspeh u adaptaciji na različite društvene zahteve. Zanimljivo je razmišljanje J. Berdice (2013), koji ističe da danas svedočimo procesima *depaternalizacije* ili sve češćem “izuzeću” oca kao prirodnog člana porodične zajednice. On objašnjava da su pomenute pojave rezultat “nove” kulture, sistema vrednosti, stavova i uverenja (Berdica, 2013, 4). Takođe, Blankenhorn (Giddens, 2007) dodaje da se u savremenom, razvijenom društvu suočavamo sa smanjenjem broja i uloge očeva, pa čak i sa nestajanjem *ideje očinstva*, što ima za posledicu postepeno ukidanje nuklearne porodice, ali i druge ozbiljnije društvene probleme (Giddens, 2007, 186). Istraživanja u domenu socijalne brige pokazuju da u društvu postoje prećutni stavovi o manje važnoj ulozi oca u pružanju podrške deci. Prema Edwardsu (1998, prema Daniel & Taylor, 1999) socijalni radnici očeve najčešće “sumnjiče” proglašavajući ih neodgovornima i potencijalno nasilnima, uprkos deklarativnim porukama o značajnom i neizostavnom uticaju oca na dete. Istraživanja pokazuju da je pažnja socijalnih službi najčešće bila usmerena na majčinstvo,

insistirajući na vodećoj odgovornosti majke (Sladović Franz, Branica, 2010). Ovde valja pomenuti i samohrane očeve i njihovu, često, nezavidnu poziciju. Zanimljive podatke o ponašanju i impresijama samohranih očeva (koji su u manjini u odnosu na majke) nalazimo u radu J. Berdice (2013), gde se navodi da su ustanove za socijalnu podršku naklonjene majkama i da su očevi po pravilu nazvani “neurednim platišama” (Berdica, 2013, 17) koji svoje obaveze ne izvršavaju uredno i pravovremeno, kao da je to jedino što se od njih očekuje. Iz ovoga sledi implikacija na ukupnu “sliku” o porodici i poziciji deteta u njoj. Naime, ukoliko je porodica na okupu, uloga oca je nužno veoma važna u odgajanju deteta, ali ništa manja nije odgovornost roditelja i ako zajednica nije više “u punom sastavu”. Dakle, otac nije funkcionalno rastavljen od dece ni nakon razvoda i njegove obaveze ne mogu biti samo finansijske prirode, već one mnogo važnije, poput emocionalno-socijalne i vaspitno-obrazovne potpore deci, nisu ništa manje bitne. „Dete koje je okruženo atmosferom u kojoj se poštuju ličnosti svih članova porodice ima više prilike da se i samo razvije kao ličnost. To jest, dete će onoliko ispoljiti od svoje ličnosti u porodici koliko je kao ličnost dobilo u njoj, koliko se prema njemu ponašaju kao prema ličnosti. Stoga je porodična atmosfera veoma značajna jer je ili podsticajna za razvitak ličnosti ili je ograničava“ (Kamenov, 2002, 169).

U konačnom, nije od presudnog značaja u kakvom strukturnom sastavu porodice će dete živeti, ali je svakako nužno obezbediti kvalitetnu brigu, pažnju, vaspitnu podršku koja će delotvorno uticati na zdrav rast i celoviti razvoj deteta od oboje roditelja ili staratelja. Stoga je najvažnije da dete oseća od svojih roditelja ljubav i poštovanje, kao i da između samih roditelja vlada pozitivna emocija i razumevanje.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Predmet i problem istraživanja

Ovaj rad će se koncentrisati na proučavanje uloge oca kroz prizmu savremenih stavova najbližih članova porodice (što su najčešće supruga i deca) i stavova i utisaka koji sami očevi imaju o njihovoj involviranosti i poziciji u vaspitnom procesu svoje dece. Pokušaćemo da ukažemo na probleme očeva u novonastalim okolnostima, koje nam dolaze kao posledica uticaja zapadnih kultura na naše običaje. Pozivanje na tradicionalizam i očuvanje nekih uvreženih vrednosti nije novost u našim društvima: „Trend „novog familizma“ prepoznamo u javnom diskursu u poslednje dve decenije, izražen kroz apel za očuvanje „tradicionalne“ stabilne srpske porodice“ (Tomanović, 2017).

S obzirom na prirodnu konstrukciju porodice majka je bila i ostala nezaobilazan faktor u dečijem odgoju, pa ćemo pokušati da utvrdimo koliko su očevi danas u urbanim sredinama na našim prostorima postali ravnopravni odgajatelji i koliko zapravo provode vremena u svakodnevnim aktivnostima sa svojom decom. Takođe ćemo videti da li prilikom autorefleksije očevi osećaju limitiranost svog upliva u određenim aspektima dečijeg života, te kako je očinstvo promenilo njihov unutrašnji svet i odnos prema partnerki ili socijalnom životu.

Dakle, predmet našeg istraživanja biće uloge oca u savremenoj porodici (prema samopercepciji očeva te percepciji majki i dece), kroz uvid u dominantne sfere i moduse njihovog vaspitnog uticaja.

2.2. Cilj istraživanja

Cilj našeg istraživanja je da se ispituju i približe uloge oca u savremenoj porodici, ali pre svega iz ugla muškaraca i kroz njihovu autorefleksiju. Potreba da se očevima “da glas” (Tamis-Lemonda, Cabrera, 2008) da sami govore o svojoj ulozi i poziciji, pa na kraju krajeva i odnosu koji grade s detetom dolazi iz osećaja da postoji manjak istraživanja koja nastoje da autentično govore iz perspektive oca.

Svrha istraživanja jeste da ukažemo na to koliko je danas važna uloga oca, ne samo kao moralnog imperativa (kao što je ranije doživljavana u patrijarhalnim sistemima (Vejnović, 2022), već kao roditelja koji jednako učestvuje u svim fazama i aspektima života svog deteta.

Između ostalog, istraživanje će dati odgovor na pitanje u kojim aspektima se uloga oca ističe kao krucijalna, i da li postoje oni u kojima očevi i dalje slabije učestvuju.

S obzirom da je istraživanje obuhvatilo veliki opseg kada je u pitanju uzrast dece (od predškolskog do adolescentnog doba), ono je odgovorilo na još jedno pitanje koje se samo nametnulo: Da li se i koliko uoga menja u odnosu na uzrast u kom se dete nalazi?!

2.3. Istraživačka pitanja

Ključno istraživačko pitanje, tj. ono pitanje od kog je i potekla ideja za ovaj rad jeste: "Koliko su i na koji način očevi danas, u našem društvu, uključeni u odrastanje dece?" To pitanje se ne odnosi na površnu sliku koja bi se mogla dobiti ukoliko bismo porodicu posmatrali spolja, već na svakodnevne vaspitne aktivnosti oko dece, uključenost u njihov razvoj, probleme, napretke, emotivni i socijalni život dece. Naglašavamo da se rad neće baviti istorijskim fenomenima i promenom položaja očeva kroz razvoj društva, već će se fokusirati na istraživanje savremenih uloga oca.

Iz tog osnovnog pitanja su proizašla i ostala:

1. Koliko su očevi uključeni u brigu oko odojčeta i koliko pomažu majkama?
2. Kakva je očeva samopercepcija vlastite uloge u pogledu roditeljskih kompetencija, naročito u odnosu na opseg istih obaveza majke?
3. Koliko vremena očevi provode sa decom u razgovoru ili igri/aktivnostima i koliko su upoznati sa njihovim trenutnim interesima, bez obzira na uzrast deteta?
4. Da li majke doživljavaju očeve kao jednako kompetente roditelje i jednako odgovorne za dobrobit i bezbednost deteta?

5. Da li postoje oblasti i uzrasti u kojima očevi učestvuju aktivnije u vaspitanju (ili manje) svoje dece?
6. Da li involviranost očeva u proces vaspitanja zavisi od pola deteta i na koji način?
7. Da li (i ako da, na koji način) uloga oca menja emotivni stav i socijalni svet oca?
8. Da li deca posmatraju očeve i majke kao „jednako važne“ u pogledu postavljanja pravila i pružanja pomoći?
9. Da li očevi i majke zajedno donose odluke prilikom izbora škole i sličnih prekretnica u dečijem razvoju?

Sva istraživačka pitanja su pažljivo odabrana, na osnovu literature, ne bi li se dobila kompletna slika uloge oca iz perspektive svih članova porodice, a ne samo subjektivni osećaj oca u odnosu na njegov praksu vaspitavanja.

2.4. Metode i instrumenti

Što se tiče metodologije odlučili smo se za kvalitativnu paradigmu, tj. dubinski intervju, u želji da dobijemo što bolji utisak i percepciju vaspitne stvarnosti i precizniju sliku uloge oca (u odnosu na metode kao što su, recimo, upitnici, koji bi mogli ponuditi uniformnije i kvantitativno reprezentativnije odgovore, ali, verujemo, površniju sliku o našem predmetu).

Intervjui se sastoje od tri seta unapred pripremljenih pitanja koja su prilagođena očevima, majkama i deci. S obzirom na prirodu samog postupka intervjuja pitanja smo prilagođavali situaciji i razgovoru ukoliko se ukazivala potreba za to. Odrasli ispitanici su bili roditelji dece “u formativnim godinama”, tj. od predškolskog do ranoadolescentnog uzrasta. Saglasnost za razgovore sa decom su dali roditelji (staratelji) dece.

Uzorak ovog istraživanja činilo je 36 ispitanika (očeva, majki i dece), s tim što je najviše pažnje posvećeno očevima (i njihovoj samopercepciji u skladu ideje o sprovođenju ovog istraživanja, tj. želje da se što bolje razume ne samo očinska uloga, već i perspektiva) i sa njima je urađeno 20

intervjua, dok je ispitano deset majki i šestoro dece. Istraživanje je sprovedeno na području grada Beograda.

2.5. Obrada rezultata istraživanja

Transkripte intervjua, nakon iščitavanja smo kategorisali i kodirali, kako i nalaže procedura kvalitativne obrade podataka, te ćemo uz izbor i prikaz autentičnih reprezentativnih segmenata iskaza naših ispitanika komentarisati i interpretirati dobijene rezultate, a na osnovu dobijenih nalaza smo formulisali i zaključke istraživanja. Kodirane podatke smo sintetizovali u jednostavne sintagme koje su nedvosmisleno izvirale iz transkribovanog materijala.

Etika istraživanja obezbeđena je time što smo sve ispitanike obavestili o anonimnosti odnosno privatnosti podataka koje ćemo dobiti istraživanjem. U delu prikaza rezultata koristili smo isključivo inicijale imena i prezimena konkretnog ispitanika (Viling, 2016).

3. PRIKAZ I DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

3.1. Promena odnosa prema sebi

Skoro svi očevi koje smo intervjuisali (sa izuzetkom od dva sagovornika) su govorili o ogromnoj emocionalnoj promeni kroz koju su prolazili od trenutka kada su dobili dete. Sve ono što su mogli da pretpostave o novoj ulozi nije bilo dovoljno da bi bili spremni za emotivni šok koji su doživeli i način na koji ih je ona promenila.

“Ja sam mislio da sam zreo i bio sam, pogotovo u odnosu na svoje vršnjake, makar ove koji su me okruživali, ali sam se promenio za sto osamdeset stepeni kad se rodio Strahinja. Sve je bilo drugačije, promenio sam se iznutra, i u odnosu sa prijateljima i poslovnim partnerima sve... Prioriteti ti se menjaju, pa samim tim i ostalo... Manje ti znače neke stvari oko kojih ti se pre sve vrtelo.” (Z.K.)

Reč koju je naš sagovornik i sam pomenuo je “zrelost”, a na koju bismo i mi obratili pažnju, jer se kroz ove intrevjue pokazalo da pojam zrelosti može biti vrlo relativan, u zavisnosti od konteksta u koji ga neko stavlja. Većina sagovornika se jeste osećala spremno i odgovorno u trenutku kada je dobila dete, a ipak je otkrila da odnos sa detetom budi jednu novu dimenziju razumevanja i samosagledavanja vlastitog karaktera, koju nisu uspeali da pronađu u sebi pre nego što su se ostvarili kao očevi.

“Meni se čini... Prve dve godine, da! Prve dve godine sam se ja menjao kao ličnost i sve više vezivao za Leu (ćerka). Kad je tek stigla osećao sam strah... (Čega ste se plašili?) Pa, plašio sam se svega, iskreno. Baš mi je bio neki neugodan osećaj, ne znam kako da je uzmem, kako da joj promenim pelenu, onako mala, plašio sam se da je ne povredim. I onda se to menjalo, sad smo mi najbolji drugari. I potpuno me je promenila. Potpuno.” (B. J.)

Ono što je ovaj sagovornik, kao i nekoliko drugih, vrlo iskreno napomenuo jeste da se odnos sa detetom postepeno gradio i napredovao, a u tom procesu se i on menjao. Moramo naglasiti da je više majki govorilo o “građenju” odnosa između njihovih partnera i dece, dok su očevi većinom tvrdili da su povezanost osetili odmah. S druge strane, njihove partnerke su se osećale kao da su i same konstruisale atmosferu u kojoj bi se očevi više zbližavali sa decom, što ćemo potvrditi sledećim primerom.

“Ma Dejan ga je u početku posmatrao samo iz daljine, bezbedne daljine. I kad plače on se uspaniči, hoda oko mene i pita me “Šta ćemo sad?”. Tako da sam ja insistirala da ga presvlači, da ga okupa. Pa kasnije i da ga podoji, kad smo prešli na adaptirano mleko. I to je onda počelo da se otapa, taj grč, mislim. Mislim da je nama, majkama to prosto prirodno. Makar je kod nas tako bilo.” (V. N.)

Kada bi govorili o “emotivnom sazrevanju” većina očeva je govorila o socijalnom životu i koliko im se odnos promenio u odnosu na stvari koje su prethodno konzumirali. Međutim, jako retko bi pominjali reč “nežnost” ili se uopšte osećali kao da su postali, uslovno rečeno, “mekši” ili “blaži” kako je to implicirano u istraživanju “Father's brain is sensitive to childcare experiences” (Abraham et al, 2014) koje smo pomenuli u teorijskom istraživanju. Baš naprotiv, stiče se utisak da je nežnost koju su deca budila u njima vrlo pozitivno uticala na njihovo samopouzdanje i da su postali još oštriji prilikom donošenja poslovnih odluka i strožiji kad je u pitanju izbor prijatelja koji ih okružuju.

“Pola mojih drugara više ne viđam. Prosto, ne delimo više toliko. Ja sam njima verovatno dosadan, ali i oni su meni. Besadržajni su mi, ne želim da zvučim grubo, ali stvarno je tako, postalo mi je sve to besmisleno.” (K. J.)

“Otvorio sam svoju firmu nedugo nakon Milinog rođenja, tako da sam postao, čini mi se mnogo strožiji, malo zato što sam postao šef, a malo i zato što su mi bili jasni ciljevi. Radim to za njih sad, ne za sebe. Drugačije je.” (P. M.)

Uticaj očinstva na socijalne aspekte života skoro svih naših sagovornika je bio ogroman, sudeći prema njihovim priznanjima, ali je naravno to došlo kroz promene u intimnom svetu i buđenje nekih novih spoznaja.

“Sve više verujem u Boga (smeh). Mislim, za svaki slučaj, moram.” (B. J.)

3.2. Odnos sa suprugom

Svi intervjuisani očevi su rekli da primećuju veliku promenu u odnosu sa suprugom, bilo da se radi o nekim konkretnim promenama u komunikaciji ili prećutanim novonastalim obrascima ponašanja, kako možemo videti iz sledećeg primera:

“Promenio nam se odnos mnogo. Mislim, mi oboje radimo, pa imamo sad i malo vremena za sebe, za nas. Više se bavimo decom i onda uveče ostane malo vremena da se podele neki utisci, ali to je to. Pritom, moja žena je pedijatar u državnoj ustanovi, pa ima i neka dežurstva. Baš nemamo vremena. U tom smislu najviše se promenilo.” (M. S.)

U prethodnom odgovoru možemo da primetimo neke vrlo konkretne izazove koje je brzina života u modernom funkcionisanju nametnula. Radi se o vrlo praktičnim i jednostavnim problemima koji ne mogu biti predmet spekulisanja, već su, za razliku od emotivnih previranja i fizički merljivi i dokazivi.

“Na nas je mnogo uticalo, kako da ne. Ona je postala nekako i ranjivija i ja sam počeo nju da doživljavam kroz ulogu majke, i sam sam postao mnogo osetljiviji. Prosto je i naš odnos sazreo sa dolaskom deteta.” (D. B.)

Ono što je sagovornik čiju izjavu smo upravo predstavili lepo naglasio jeste promena doživljaja supruge kroz prizmu majčinstva, koja, kako je i sam sagovornik primetio, ženi dodaje na “ranjivosti”, ali nikako ne smemo zaobići i vrlo značaj trenutak autorefleksije u kom se i sam oseća osetljivijim od kako je postao otac. U nekoliko drugih intrvua smo dobili vrlo sličan utisak očeva koji su odnos sa suprugom okarakterisali kao “ozbiljniji” od kad su dobili dete, ili u ovom slučaju “zreliji”.

“Ja sam se promenila, ja mislim. Mnogo, baš sam odjednom npravila jedan dramatičan zaokret. Nisam više bila tako bezbrižna i odlučna, što mislim da je dobro uticalo na naš odnos. Mislim da je njemu dalo više prostora, da se osetio malo možda i odgovornijim nego pre, ali je lepo izašao na kraj s tim.” (I. Z.-I.)

Ovde smo podelili jedan utisak majke o partnerskom odnosu u kom se može čuti koliko je i dalje za oba pola važna igra uloga koje nose, bez obzira na modifikovanost koju je doživela u savremenom dobu. Takođe, pominje se i ta majčinska osetljivost koja je dobila svoju definiciju i u romanu Nile Kapor Stanulović: “O roditeljima”:

“Materinska osetljivost je pojačana svesnost o postojanju deteta, sposobnost da se prepoznaju i pravilno tumače detetovi signali, da se odmah reaguje na detetove signale.” (Kapor Stanulović, 2017, 21).

Podelićemo i jedan primer sagovornika, koji je jedini govorio o PPD-u (postporodajnoj depresiji), koja se inače javlja u prvoj godini nakon porođaja (Slamek, 2017).

“E u početku je bilo katastrofa, sad smo ok. Ali u početku, Katarina (supruga) ja imala ovaj posporodajnu depresiju, bila je nikakva, a onda se to prenelo i na malecku, pa budni po celu noć. Mislim, baš je bilo izazovno. Sad je u redu sve.” (Dj. M.)

3.3. Trudnoća i novorođenče kao uvod u novu etapu života

Nalazimo da je najbolji način da započnemo analizu ovog “koda”, koji smo sami izdvojili prilikom preslušavanja intervjua, jedan citat koji daje dobar šlagvort za izjave kojima ćemo se baviti:

“Muškarac je deo trudničkog para, a ne samo muž trudnice. Jer, i muškarac prolazi kroz jedan specifičan period u svom životu dok očekuje dete. I on, kao i žena, započinje formiranje svog identiteta roditelja pre rođenja deteta” (Kapor Stanulović, 2017, 28).

Većinom su odgovori koje smo dobili su negde potvrdili ovu rečenicu koju smo citirali, te ćemo tako početi od onih nekoliko koji su se razlikovali.

“Nisam ja bio svestan te trudnoće, nekako je žena to više sama, sa svojom sestrom obavljala preglede. Mislim, bio sam srećan kad se sin rodio, ali poslali su mi sliku iz porodilišta, nisam bio uključen. Ni sa prvim, ni sa drugim detetom.” (A. J.)

“Ne znam što se trudnoće tiče da sam nešto mnogo pomagao, da budem iskren. Posle, da, kad je dete došlo, ali nisam ja jedan od ovih novih što idu na porođaj i to ne mogu.” (M. N.)

Prethodno prikazane dve izjave su jedine koje bi mogle da se poistovete sa “tradicionalnom” slikom muškarca koju smo pokušali da nacrtamo u analizi teorijskog dela ovog rada, gde je trudnoća doživljena kao isključivo “ženska stvar”. Taj trend opadanja ovakvog stava i doživljaja

“muške uloge” kao nezavisne u procesu trudnoće se potvrdio u svim ostalim intervjuima, kako očeva tako i majki.

“... samo najlepše uspomene me vežu za taj period. Mislim da nam je to najlepší period do sad u životu, i pored dece i ljubavi za njih i svega, ali opet je tu mnogo briga. Prva trudnoća je ipak bila jedan užitak. Pregledi, iščekivanje, sve je bilo uzbudljivo. I ja sam bio prisutan sve vreme, na svim pregedima, osim na porođaju, to nisam ispratio. Ni ona ni ja to nismo želeli. Tako smo se dogovorili, ali za sve drugo sam bio tu.” (D. B.)

Većina očeva koje smo intervjuisali, baš kao i prethodni sagovornik čije smo utiske upravo prikazali, nisu prisustvovali porođaju i utisak se stiče da se na našim prostorima to doživljava kao jedna vrsta “pomodarstva” radije nego kao odraz zajedništva i ljubavi. Čak su i majke u odgovore na naša pitanja bile, mahom, izričite da nisu želele da njihovi partneri prisustvuju porođaju, što ćemo potvrditi i sledećim primerom:

“Što se trudnoće tiče, stvarno je bio tu (muž), uvek i za sve, to ne mogu da kažem. Sve što mi je trebalo, pazio je i više od mene, ali na porođaj nije išao, niti bih mu ja to dopustila. Nisam želela prosto da gleda to.” (J. Dj.)

Prethodnu izjavu bi, takođe, želeli da uporedimo sa još jednom ne bi li pokušali da prikazemo ogromne razlike između percepcija odnosa sa partnerom i trudnoće kod žena koje smo intervjuisali, a koje bi možda mogle da posluže i kao dobar primer stanja društva, zaglavljenog između progresivnog zapadnog sistema i tradicionalnih zaostavština, te se lični stavovi razlikuju u svojoj esenciji:

“Ne bih preživela porođaj bez njega. Ja sam bila hrabra, ali samo ako je Branko (muž) sa mnom. Generalno, kroz celu trudnoću nisam ni želela, a ni emotivno bila spremna da budem bez njegove podrške. Mislim da je i on tako želeo.” (M. J.)

Za razliku od perioda trudnoće i samog događaja porođaja svi naši sagovornici su se složile da su prave promene (što se tiče isključivo očeva) nastupile onda kada je beba stigla na svet. I, bez obzira na razlike i očekivanja koja su imali od sebe, niti jedan od sagovornika nije imao utisak da nije bio uključen u podizanje novorođenčeta.

“Sve vreme sam bio uključen od samog početka. Previjao sam ga, kupao, uspavljivao. I brzo mi se probio onaj prvi strah koji imaš, kada ti deluju fragilno, pa ga držiš kao da je od porcelana. To je kratko trajalo.” (P. M.)

“Apsolutno sam bio sve vreme tu, da pomognem, mislim, ne koliko supruga, ali sam bio prisutan... Ne, nisam previjao i hranio, ali sam kupao bebu i uspavljivao ponekad.” (A. J.)

Koliko prethodne dve izjave potvrđuju tezu da su očevi uključeniji u odgoj novorođenčeta nego što su bili nekada, dobar su prikaz i razlika o kojima smo govorili i prethodno, a koje se tiču i kulturološki predeterminisanih stavova, oblikovanih pre svega sredinom, a ne polom, što je prilično značajno za osnovnu ideju našeg istraživanja. Više zajedničkih stavova očevi dele sa svojim partnerkama, nego sa svim ostalim muškarcima koje smo intervjuisali. Možda takav zaključak nije neočekivan, ali jasno pokazuje da uoga oca u savremenim porodicama na području grada Beograda varira u odnosu na klimu koja se formira između partnera, te tako njihova realnost pozicionira oca i u odnosu na dete. Mada je uticaj našeg tradicionalizma i dalje prisutan, što ćemo analizirajući neke sledeće kodove jasnije uočiti, ipak deluje kao da većina porodica neguje (uslovno rečeno) moderniji odnos prema ulozi oca, integrišući ga u svakodnevnicu deteta.

3.4. Razlike u vaspitnim stilovima, ko je dobar, a ko loš “policajac”?!

Interesovalo nas je, pogotovo kada smo jednom započeli sam proces intervjuja, koliko se razlikuju vaspitni stilovi i uopšte ideje o detetovom odrastanju kod očeva i majki i kako se pronalazi kompromis koji bi mogao da pomiri te razlike. Što smo dalje išli u preslišavanja intervjuja, shvatili smo da je većina sagovornika govorila o “strogosti” svog partnera, ili “poputljivosti” prikazujući to kroz jednostavne situacije i anegdote u kojima se oba roditelja jasno pozicioniraju kao “dobar ili loš policajac”.

Iako se nismo previše obazirali na starost očeva moramo primetiti da je nekolicina mlađih očeva (koji su imali između 29 i 34 godine) pokazivala jasno u svojim odgovorima tendenciju da izbegne bilo kakav vid grube komunikacije sa decom, za razliku od starijih sagovornika koji su bili više pristalice “tradicionalnije” škole odgoja u kojoj postoje “jasne granice”. Slična istraživanja našem

su takođe pokazala da su mlađi očevi i posvećeniji prilikom odgoja i, uslovno rečeno, “blaži” kao roditelji (Draganović, Šeta 2012).

Ne možemo reći da je ovakav ishod neočekivan, s obzirom na različita iskustva u sopstvenom detinjstvu i odrastanju koju su različite generacije imale. Razlike u godinama roditelja odražavaju se percepciju mnogih aspekata života, pa se možda reflektuju na odnos prema vaspitanju, u koji su uključene i socijalne norme na koje su muškarci naviknuti i koje poštuju, ali i lični stavovi i prioriteti.

Prvo ćemo dati primer nešto starijeg oca (58 godina), čije dete sada kreće u srednju školu, te smo ga zamolili da nam približi trenutnu atmosferu u porodici koju je sam nazvao prethodno stresnom:

“Katastrofa je trenutno. Nemam druge reči. Sa starijim je bilo lakše, a ovaj mlađi ne zna šta će od sebe. Plaćali smo časove, profesore da se sprema za prijemni. Sad izgleda da je i taj prijemni olakšan, zavisi od ocena. Ma kakvi, njega to ne interesuje. U nekom trenutku smo žena i ja prestali da razgovaramo, jer ne mogu da dopustim da bude toliko lenj. Po ceo dan telefon i igrice, ništa ga drugo ne interesuje i onda ja poludim. Onda ga majka brani, on ne sluša. Poludećemo.” (M.R.)

Ono što možemo da osetimo u prethodnoj izjavi jeste jasna podela uloga, koja ide u krajnosti i odražava se i na odnos partnera. Pri tom, ne deluje da je podela svesna ili namerna, zarad nekog željenog efekta, već potpuno slučajna, tako da je poruka koju dete dobija konfuzna.

“Ja sam malo strpljiviji sa ćerkom od supruge. Ona ume da plane, da je izbacim iz takta, ponekad. Ali mene stvarno ne. Ja uživam u vremenu provedenom sa njom. I kad nešto ne štima to lako rešimo, ali trudim se da nema tih podela, da mama viče, a ja je branim. Oboje se trudimo da budemo složni pred njom.” (S.D.)

Sagovornik kog smo upravo citirali je jedan od mlađih očeva sa kojim smo razgovrali, pa njegov stav ide u prilog našoj konstataciji na početku analize ovog koda da mlađi očevi imaju više razumevanja i strpljenja. Važno je napomenuti da je u pitanju i mnogo mlađe dete, tj. ćerka od 4 godine.

Želeli bismo i da prikažemo izjavu jedne mame, za koju smo procenili da nam je dala najprecizniji odgovor kada se radi o razlici u vaspitnim stilovima.

“Mi smo oboje dobri i loši policajci. Deki (muž) ima svoje ideje šta se sme, a šta ne, a ja svoje. Mislim da to ide i iz kuće, svi smo različito podizani. I ne slažemo se oko hiljadu stvari. Sve ono što bih ja zabranila, on dopusti i kontra. Ali dolazimo iz različitih svetova, zaista, na svaki način. I njegova i moja porodica su pristojne, ali drugačiji pogled na svet skroz.” (D.B.)

Ono što je naša sagovornica i sama naglasila jesu individualne razlike, koje dolaze kao posledica porodičnih razlika, ali i iskustvenih. Reč koju smo tražili da nađemo u intervjuima, baš kad se radi o konkretno ovom polju, usklađivanja vaspitnih stilova jeste “kompromis”, i nekoliko sagovornika je jeste iskoristilo, međutim uz jedno “ali” koje potire samu ideju međusobnog dogovora. Naime, većina očeva se osećala kao da ne može da postigne dogovor do kraja sa svojom suprugom, već da će ona svakako uraditi onako kako misli, bez obzira na količinu involviranosti koju su očevi pokazivali. Prikazaćemo sledeću izjavu da bi poduprli ovu konstataciju konkretnim primerom:

“Ja sam uvek za dogovor. I moja žena isto. Ali kad dođe do tih situacija u kojima deca pređu granice, i ja odreagujem kako mislim da smo se dogovorili, onda ona nije zadovoljna. Misli da sam preterao, ponaša se zaštitnički prema deci, a mene to povredi. Imamo, iskreno, tih nesporedazuma dosta. Nisu veliki, ali ih ima.” (Z.K.)

Stekli smo utisak, razgovarajući sa jednom mamom, da ona sama uviđa svoju netrpeljivost kada se radi o partnerovim reakcijama na decu, ukoliko nešto pogreše:

“Nije on strog, ali bih rekla da je u većini slučajeva on taj loš policajac, ali moram da priznam i svoju krivicu. Ja ne mogu da izdržim kada on više. Stomak mi se zgrči, pa i kad je nešto usput, zato što vidim da se oni stvarno uplaše. Pa i kad ne odreagujem, mislim, da ga zaustavim, opet mu posle nešto zamerim. Prosto ne mogu da izdržim.” (V.R.)

Na kraju, samo jedan odgovor u svim intervjuima koje smo napravili je afirmativno govorio o podeli na “dobrog i lošeg policajca” koja je namerna i posledica dogovora, radije nego slučajnosti:

“Kada se radi o školi, e onda imamo podelu. Dogovorimo se da jedno bude strogo, a da drugo kao porazgovara lepo s detetom i tako napravimo jednu malu igru. Jer ona ume da nas ponekad ne poslušati i da bude lenja, a opet ne bismo da se uplašiti u tome i da nam ne kaže sve što ima. Tako da se tu podelimo i za sad to funkcioniše.” (DJ.M.)

3.5. Ćerke i sinovi ni(su) isti

Postoji jedna ustaljena ideja, ne samo u našem društvu, već generalno u civilizovanom svetu da su mame vezanije za sinove, a očevi za ćerke. (Draganović, Šeta, 2012.) Čak su nam poznate i fraze kao što “mamin sin” i “tatina ćerka”. Stoga nas je interesovalo koliko zaista ima istine u tome da su očevi bolje povezani sa ženskom decom.

Nisu svi intervjuisani muškarci imali decu različitih polova, pa smo pitanja u vezi sa kontaktom u odnosu na pol postavili samo delu sagovornika.

Ne možemo reći da se ova teza u potpunosti potvrdila, no jesmo imali dva primera očeva koji su govorili o svom odnosu s ćerkama kao najlepšem delu njihovih života:

“Ne samo u odnosu na sina, nego i ženu i sve druge, ona je moj anđeo. Mi se budimo zajedno, zaspivamo, pričamo priče jedno drugom, ona mene hrani. Niko ne bi to mogao njeno mesto da zauzme. Ali i liči na mene, ne ovako fizički, već navike, osobine...” (M.K.)

“Imam s ćerkicom poseban odnos. Moram da priznam. Slična mi je, volimo iste stvari, a on je više na mamu...” (S.M.)

Ono što je indikativno u prethodno prikazanim izjavama jeste da oba oca nalaze karakterne sličnosti između sebe i svojih ćerki, time opravdavajući svoj “poseban” odnos prema devojkicama.

U drugim slučajevima nismo naišli baš na tu vrstu podele, makar da su očevi to tako percipirali ili podelili sa nama.

“Jednaki su mi u svemu. Različite stvari im idu, greške su im isto potpuno različite i u odnosu na to reagujem. Obožavam ih oboje, ne pravim razliku.” (D.B.)

“Tretiram ih jednako, uvek. Dobro, ona je malo maznija, više mi se približi ponekad, ali ne samo meni nego i ženi. On je samostalniji, ima manje potrebu da se oslanja na nas. I fizički i psihički. Ali odnos je jednak, nije kao da nekog izdvajam.” (R.J.)

Jedan od intervjuisanih očeva imao je potpuni drugačiji utisak, koji se suprostavља ideji o boljem odnosu između ćerki i očeva isključivo na osnovu prirodne postulatije:

“Ja pravim razliku, ali u korist sina. Šalim se. Nije, nego se prosto bolje s njim slažem lakše se dogovaram, a ona je... ma od kad se rodila je bila teška. Plakala po celu noć, imala grčeve, i sad se samo nastavilo u ove ozbiljnije probleme. Prosto je malo tvrdoglavija i nervoznija, a ne sećam se kad sam, i ne samo ja, nego i supruga, kad smo vikali na njega.” (Š.M.)

Takođe ćemo podeliti i utiske dve mame koji su dosta različiti, i zapravo potvrđuju i različitost stavova koju smo imali kao trend i kod očeva:

“Kod nas je od početka to bilo tako. On samo sa Verom (ćerkom) osim kada samo morali ko doktora, ali to su posebne neke situacije o kojima ne bih... ne bih da ih se sećam. Ovaj, ali on jeste s njom bio mnogo bliži nego sa sinom, mnogo. I nije samo bliži, već je nežniji, ne ljuti se šta god da ona radi, daje joj sve što traži, prosto se bolje slažu. A ne bih rekla da sam ja vezanija za Sergeja (sina).” (D.B.)

“Ne primerćujem da je bliži sa ćerkom, ne. Ne, prosto mi svi zajedno bitišemo, da tako kažem, nema razlika. I delimo zajedničke afinitete. Negde se složi više sa sinom, negde sa ćerkom, ali nemamo te podele.” (M.J.)

3.6. Primerene kazne – batina (ni)je sredstvo

Očevi su u nekim pređašnjim vremenima predstavljali više jednu socijalnu poveznicu sa svetom, nego bliskost i toplinu koju danas dele sa decom. U tom smislu su bili najviše zaslužni za izgradnju super ega, tj. jednog meta nadzora koji služi za prilagođavanje socijalnim normama i bitisanje u celokupnom društvenom životu. Tako su i po prirodi svoje pozicije donosili odluke o prigodnim kaznama za ono što su smatrali da je nedolično ponašanje (M.M. Lazar, 2005.).

Danas, međutim, uloge su se promenile i utoliko očevima dale prostor da predstavljaju toplije i bliže figure, ali i dalje su često doživljavani kao “strožiji” roditelji od majki.

Prilikom ovog našeg istraživanja utisak koji smo stekli, naknadno analizirajući izjave i majki i očeva, jeste da su za izricanje kazni i prekora danas više zadužene majke, međutim ne doživljava se jednako ni muška i ženska reakcija. Naime, deca se više plaše očeve ljutnje, iako ona ređe dolazi.

“Ja ređe vičem od žene, ali i manje sam kod kuće. Ja radim, ona ne, pa je i to prirodno. Ali ako se ja naljutim, onda vidim kako se uplaše, pa mi posle bude i žao.” (M.K.)

“Najteže mi pada kada on viče. Ne mogu to da gledam. Već sam rekla. Pogotovo na sina, jer ja osećam koliko je on podložan tatinim kritikama, a koliko na mene drugačije reaguje.” (D.B.)

Koliko je subjektivan osećaj mame koju smo citirali u prethodnoj izjavi, diskutabilno je, međutim ona nije usamljena u osećaju da muško dete lakše prihvata majčinu kritiku nego očevu:

“Ako viče na njih dvoje zajedno, onda se vidi da ko kako reaguje. Ćerka ga ignoriše, ode u sobu i igra se, a sinu se oči odmah pune suzama i zaledi se. Razlika je baš evidentna.” (V.R.)

Ipak, ono što smo definitivno mogli da zaključimo to je da očevi različito doživljavaju pojam “kazne”, te je tako neki definišu isključivo kao fizičku i smatraju da su verbalne opomene sastavni deo svakog dana, dok drugi doživljavaju fizičke kazne (batine) kao deo prošlosti.

“Batine? Ne, nikako. Prvo, ona je još mala, drugo nismo mi ta porodica.” (Z.K.)

“Ponekad dobije batine, kad baš pretera. Sin. Nije pedagoški verovatno, ali i ja sam kad sam bio mali i nemam neke traume zbog toga. Ćerkica ne, ali da budem iskren, nema ni potrebe.” (S.M.)

Prethodne dve izjave dobar su pokazatelj kako je ostatak intervjuisanih reagovao. Podeljeni stavovi bili su prilično polarizovani i nije se desilo da neki od sagovornika preispituje svoj način viđenja kazne, svi su bili prilično sigurni u svoju percepciju. Većina očeva koja je smatrala da su “batine” prikladan način kažnjavanja pravdala je svoj stav svojim iskustvom u detinjstvu, dok su se oni drugi ponašali kao da nisu nikad ni razmatrali da fizički naruše dečiji integritet. Jedan od sagovornika je upitao: *“Zar to nije zabranjeno zakonom?”*

Ipak, jedan od najinteresantnijih odgovora dala nam je jedna od majki:

“Mi njih ne udaramo, to nikako. Ni ćušku. To mi je uvek bilo odbojno. Ali, imala sam prilike da vidim ljude koji daju batine deci. Moja rođena sestra i njen muž oboje smatraju da je to u redu. I, ponekad pomislim, kad vidim kako ta deca to pretrpe nekako bez mnogo odnosa, da je mnogo gore kad dopustiš sebi da izgovoriš neke presnažne i preglomazne reči. Ovako, oni dobiju batine, isplaču se i nemam osećaj da ostanu zaista osujećeni. E, sad, kao što smo mi različiti, tako su i deca.” (D.B.)

Odgovor na pitanje u vezi sa fizičkim kažnjavanjem smo morali preneti u celosti, jer otvara jedno dublje pitanje, pitanje načina kažnjavanja. Sagovornica je iskoristila čak i jednu zgodnu frazu: “bez odnosa”, koja je vrlo precizno opisala osećaj koji određena kazna budi kod dece. Cilj bilo koje kazne ili opomene ne bi bio svakako povređivanje ili osujećivanje deteta na nekom dubokom emocionalnom nivou, što može da se desi ukoliko onaj koji kažnjava (roditelj) pređe granicu. U njenom odgovoru je potegnuto i pitanje individualnosti, kako roditeljskog ophođenja, tako i praga dečije tolerancije.

Na pitanje koje verbalne kazne najčešće koriste očevi dece predškolskog uzrasta su odgovarali sa: “Nema slatkiša sutra.”, “Nema crtanih filmova”, dok su očevi starije dece više govorili o zabrani korišćenja kompjutera, video igrice i telefona:

“Ja sam joj juče zapretio brisanjem instagrama. Poludela je, toliko se naljutila da sam se ja osetio kažnjenim na kraju.” (S.M.)

3.7. Socijalizacija dece

Odnos žena i muškaraca u današnjem društvu se znatno promenio, ali isto tako se promenio i način odrastanja, kultura druženja među decom, širenje informacija, tehnološko obrazovanje, sticanje prijatelja koji nisu nužno u neposrednoj dečijoj okolini... Sve to može da predstavlja niz novih mogućnosti za bolji razvoj, ali otvara i potencijalne stramputice kojim bi deca mogla da krenu ukoliko roditelji nisu dovoljno uključeni.

Ni jedan od naših sagovornika nije pokazao manjak brige u tom smislu, već smo dobili isključivo zabrinute odgovore, čak i od manje uključenih očeva.

“Društvene mreže su katastrofa. Ne znam kako se to preživi uopšte. Nema više tajni među njima, a opet osnovne stvari su im tajna. Uče kroz tuđa iskustva, imaju neke nemoralne uzore. Užas, ja ne znam ni kako da počnem da učestvuje u tome, prepuštam ženi, ali mislim da ni ona to ne može da iskontroliše.” (S.J.)

Prethodni sagovornik je pomenuo društvene mreže i u nastavku razgovora insistirao je na tome da pored škole i raznih vanškolskih aktivnosti i uticaja ima utisak da društvene mreže najviše kreiraju život njegove dece.

U razgovoru sa drugim roditeljima koji imaju nešto stariju decu, što podrazumeva kasnije razrede osnovne škole i srednju školu, shvatili smo da dele isto mišljenje.

“Sve se drugo da postići, ispratiti, ali to što se klikće, to što se gleda, muzika, koja nije ni muzika, ja ne znam kako to da opišem, kao robotizovani turbo-folk, zvuk bola što se mene tiče. Kako to utiče na mozak, a opet... Da im zabraniš, da omalovažiš, opet se plašiš da ne povrediš, da se ne osete izloženo, da se ne zainate...” (P.J.)

Kao što se može videti iz priloženog, mnogo roditelja je priznalo svoju nemoć u borbi sa novim izazovima, baš iz razloga koje je naveo prethodno citirani sagovornik.

Ideja da se radi o sukobu generacija, koji je postojao i ranije kao prepreka na koju su generacije roditelja nailazile je u većini slučajeva, u našim intervjuima, odbačena od strane očeva. Smatrali su da njihovi očevi nisu imali takvog “neprijatelja” kao što je digitalizacija, što će potvrditi i naredni primer:

“Ma ne. Ovo je potpuno drugačije od našeg odrastanja. Nema igre. Nema druženja uživo. A i kad ima oni opet svi nose telefone sa sobom i gledaju u instagrame, fejsbuke, ne možeš da ih sprečiš.” (M.K.)

Za razliku od prethodnih sagovornika čije smo utiske podelili u analizi ovog koda, jedan od očeva je imao nešto drugačiji utisak o njegovom uticaju i mogućnosti kontrole dečijeg “online” života:

“Sat vremena dnevno. To je ograničenje. Sat vremena i to kad kaže da je završio svoje obaveze. Ja imam sve šifre od tih naloga, pratim. Ne dozvoljavam da se to otme kontroli. Ide na plivanje i fudbal, na kurseve, još i škola i ponekad ni nema snage za društvene mreže. Eto tako smo se snašli.” (S.P.)

Zabrinjavajuće je što je čak i ovaj sagovornik iskoristio termin “snalaženje”, kao da se radi o jednom uticajnom iskušenju koje odmaže roditeljima u elementarnom procesu vaspitanja. To nas je navelo da se zainteresujemo za lični primer koji očevi daju svojoj deci. Pa smo postavili pitanja u vezi sa

njihovim navikama i provođenjem vremena za telefonom ili kompjuterom. Odgovori su bili raznovrsni, i mnogi su, kako nam se čini, osetili potrebu da pravdaju svoje navike “poslom” i “moranjem”.

“Dosta provodim vremena, ali ja radim od kuće. I veći deo mog posla je u mom lap topu, ja ne mogu da izbegnem korišćenje tehnologije.” (S.J.)

“Pa ono što se mora, ili kad kontaktiram sa porodicom van zemlje, pa tako moraš da održavaš redovan kontakt, ali ne previše.” (M.K.)

Osim društvenih mreža napomenućemo da je bilo govora i o igricama, ali deluje da su njima skloniji dečaci od devojčica.

Očevi dece predškolskog i ranog osnovno-školskog uzrasta su imali manje briga o društvenim mrežama i većina mlađe dece nije koristila mnogo internet, čak ih je malo uopšte imalo telefon ili pristup kompjuteru bez nadzora roditelja. Tako su njihova interesovanja pre svega bila vezana za školu i kontakt sa vršnjacima.

“Jedva smo preživeli vrtić i predškolsko, imali smo problema mnogo. Menjali smo vrtiće, prvo privatni, pa državni. Ne znam kojim smo manje bili zadovoljni. Čerka nam je bila bolesna non-stop, svake druge nedelje neki virus, tako da se mi sad radujemo školi. A nije ni stekla neke baš drugare dobre, sve je to prolazno, mislim možda je to i normalno u ovom uzrastu.” (Z.K.)

Prethodni sagovornik nije jedini koji je pomenuo nedostatak drugara, a da se radi o očevima dece predškolskog i vtičkog uzrasta. Mnogi su čak izrazili brigu da njihovo dete ne ume da održi kontakte.

S obzirom da smo primetili da, bez obzira na utiske koje imaju ili probleme koje prevazilaze prilikom dečije socijalizacije i odrastanja “van kuće”, stekli smo utisak da su svi očevi vrlo dobro informisani i da se trude da prate dečiji razvojni put, pa čak i da kontrolišu, koliko je to u njihovoj moći, socijalne okvire u kojima im se deca kreću.

Interesovalo nas je koliko su i praktično uključeni u socijalne aspekte dečijeg života, i to na vrlo jednostavnom i svakodnevnom nivou, na primer: Da li vode dete u školu, da li idu na roditeljske sastanke, da li znaju ko su vaspitači njihovoj deci, da li su upoznali ili primetili neke drugare s

kojima im se deca najčešće druže. Želeli smo da utvrdimo koliko su njihovi utisci posledica neposrednog iskustva, a koliko pogled kroz iskustva majki. Odgovori su sada već bili mnogo manje unisoni.

“Odvezem, dovezem. Na roditeljske ne idem i to učiteljice, vaspitačice, drugarice, drugovi, to moja žena prati.” (S.J.)

“Naravno. Znam sve, od prve vaspitačice do učiteljice sada. Ja je najčešće i vodim, s obzirom da moja supruga radi od sedam, ne može da stigne, a ona je pokupi. Tako da sam vrlo uključen.” (P.J.)

Za kraj analize ovog “koda” bismo dodali da smo ponovo naišli i na razlike u pogledu stavova koji su u vezi sa devojčicama i dečacima. Bilo je nekoliko očeva koji su smatrali da njihovi sinovi treba sami da grade svoj put, dok su pokazivali zaštitnički stav prema ćerkama. Mada je većina, opet, tvrdila da tu ne pravi razliku i da su novonastale okolnosti jednako izazovne za oba pola.

3.8. Očekivanja i ambicije

Većina intervjuisanih očeva je inicijalno odgovorila da nema nikakvih očekivanja osim da njihova deca budu zadovoljna, kao što se može videti iz narednih citata:

“Ne, samo da bude zdrava i zadovoljna, nemam nekih daljih očekivanja.” (P.J.)

“Nisam ja tata koji ima neka prevelika očekivanja, samo osnovno.” (M.K.)

Međutim, uz nekoliko potpitanja kao da su sami kroz razgovor otkrivali različite aspekte svojih očekivanja.

“Pa, dobro, što se tiče škole, to će valjda biti sve dobro, mislim na ocene. U redu mi je da se dese kiksevi, ali da, očekujem da bude dobar đak. I da bude odgovorna, ali i to je samo zato što pokazuje ogroman potencijal.” (P.J.)

Isti sagovornik je nastavio sam da govori o daljem obrazovanju i ispostavilo se da ipak očekuje da njegovo dete bude fakultetski obrazovano, međutim, to nije percipirao kao neku ambiciju koju on gaji za dete, već kao deo “neke opšte kulture”, kako je i sam rekao. Kada smo postavili pitanje:

“Da li biste bili razočarani da Vaše dete odustane od fakulteta jednog dana?”, on je, posle malo razmišljanja odgovorio sa “da”. Mada nismo sprovodili ovo istraživanje u odnosu na kulturološke, ekonomske ili socijalne okvire iz kojih su sagovornici potekli u ovom slučaju bi se to moglo pokazati kao vrlo važno, zato što ovaj otac dolazi iz porodice u kojima je već nekoliko generacija, uključujući i njega, imalo visoko obrazovanje, pa je samim tim i njegov percepcija očekivanja uslovljena porodičnim navikama i transgeneracijskim porukama.

Osetili smo da je ovo važan deo istraživanja, pa ga samim tim i naglašavamo, jer smo pokušali da napravimo razliku između njegove perspektive i perspektive nekoliko očeva koji su pokazali ambicioznost u pogledu uspeha njihove dece, za koju su i sami osetili da izlazi iz njihovih okvira “uobičajenog” uspeha.

“Ja mislim da će ona da postane naučnica, i to neka nagrađivana.” (S.M.)

“Užasno je talentovan, ćerkica za sad ne pokazuje preveliko interesovanje za neke konkretne stvari, ali sin nam obožava fudbal, stvarno. I jako je brz, trener ga je već stavio sa starijima. Ja se malo više bavim tim od supruge i voleo bih da ispuni svoj potencijal, neću da sad nešto ublažavam, očekujem da napravi nešto.” (J.J.)

“Ako ispuni svoj potencijal mogao bi da postigne bilo šta, i očekujem to od njega.” (M.N.)

Interesantno je da su baš ovi sagovornici imali utisak, takođe, da su njihova deca vrlo često “tvrdoglava” ili “lenja”, ali su, kao što se može videti, uviđali njihove potencijale i zapravo imali vrlo visoka očekivanja od njih.

U nekoliko drugih intervjuua smo imali prilike da čujemo očeve koji su već razočarani uspesima svoje dece, koji smatraju da su im deca “podbacila” ili “nedovoljno” radila:

“Ma on je jedva i ovu osnovnu školu dovršio. Nema radne navike, ali bitno je i to kako on sad već doživljava normalno podbacivanje. Ono mu, da tako kažem, postaje standard. Malodušan je, a mogao je mnogo više.” (S.J.)

“Ma, ako ovako nastavi teško da će išta postići. Ne radi ništa bre, po ceo dan je na telefonu. Odustao je od košarke, ni to ga više ne interesuje. Ne znam, videćemo.” (N.K.)

Takođe smo primetili da postoji jedna jasna distinkcija između očekivanja vezanih za ćerke i sinove, ovog puta, ona je primenjiva na gotovo svaki primer, zato što ni jedan od očeva nije imao utisak o sportskim potencijalnim uspesima ćerki, već isključivo sinova.

Uz to, očevi koji su sami bili u sportu kao mlađi su imali potrebu da se njihovi sinovi bave istim sportom i da zapravo postignu veće uspehe od njih samih, ali ni jedan od njih nije pristao na sugestiju o “neostavrenom snu” koji je sada preslikao na svoje dete. Ipak, moramo reći da je kod njih postajala najveća količina ostrašćenosti, očekivanja, ali i zamerki.

Neki od očeva su pokazali više nivoe samodiscipline i autorefleksije u ovom pogledu, pa su sami sebe gotovo opominjali, da njihova deca moraju sama da biraju, kao što se može videti u sledećem primeru:

“Nije on ja, znate. Pa tu pokušavam da ga ne opteretim, mada opet ponekad mi deluje da ja bolje znam od njega šta bi mu ležalo. Evo pre par dana je izrazio želju da trenira fudbal, a ja znam koliko on nije za to i sad sam u dilemi. Ne znam da li da ga upišem, jer imam osećaj da će se razočarati, a ne bih da se oseti osujećenim. Ali opominjem se, ne bih da se jednog dana okrene za sobom i da kaže: “nisu mi dali fudbal da treniram.”” (D.B.)

Razlike na koje smo naišli na ovom polju odnosa između očeva i dece su određene svim aspektima, kao što to i primeri potvrđuju, ali nam je takođe delovalo da je ovo možda i aspekt u kom su očevi bili najneiskreniji, ne toliko u toku intervju, već sami prema sebi.

Kod nekih očeva smo primetili više nivoe samokontrole i discipline svojih svesnih i nesvesnih potreba i ambicija. Isti ti očevi su pokazali i bolje razumevanje dečijih emotivnih potreba, ali i sami su mnogo uključeniji u svakodnevne aktivnosti svog deteta.

3.9. Uloga oca se menja odrastanjem deteta

Kako je otac jedna od uloga (iako možda najvažnija) koja čini život odraslog muškarca, tako i dete odrastanjem otkriva nove dimenzije ličnosti te figure koju je u najranijim godinama posmatralo samo kroz prizmu očinstva. Zato ćemo analizu ovog koda početi primerima očeva nešto starije

dece i dati prvo dečije utiske, a tek onda njihovih očeva, jer želimo da prikazemo određeni disbalans koji smo primetili u stavovima dve glavne figure našeg istraživanja.

“Odnos se skroz promenio. Više se svađamo. Mislim da ga ja nerviram više nego kad sam bio mali.” (A.J., 15 godina)

“Nije se nešto promenilo, ne znam, to je moj utisak. Sin je uvek bio tvrdoglav, a ćerka ne, nego sa njom sve lako, za sad, da naglasim, za sad.” (S.J.)

Kako smo ova dva razgovora vodili jedan za drugim, vrlo brzo nam je postalo jasno da se perspektive istog odnosa razlikuju, pre svega u sagledavanju razvoja odnosa. Degradacija koju je sin opisao nije se ni najmanje poklopila sa očevim sagledavanjem realnosti.

“Mislim da ja sada bolje njega znam nego on mene. Zato što sam, i kad sam bila mala, mogla da ga vidim u raznim situacijama. I u poslu, i sa prijateljima, a naravno i kod kuće. A on ne zna baš kako se ja ponašam van kuće, ne mislim na neke situacije, nego više na odnose sa drugaricama, način na koji mi pričamo... eto...” (L.M., 17 godina)

Ista sagovornica je, dodala, na naše potpitanje *“Da li se razlikuje odnos sa majkom u tom aspektu, da li si otvorenija prema njoj?”* da se oseća kao da su roditelji jednako neupoznati sa delom ličnosti koji je formirala u socijalnim krugovima.

Takođe smo stekli utisak da naša sagovornica smatra da je to slučaj sa svim njenim vršnjacima.

U narednom citatu ćemo prikazati izjave oba njena roditelja:

“Promenio nam se odnos dosta i moja uloga naravno, ali i dalje se trudim da je usmeravam, jer imam utisak da i dalje ja bolje znam šta njoj pripada, znate. Prosto, niko ne može da zna tvoje dete kao ti.” (V.M.)

“Ma, ona sve sa tatom deli. I genetiku, i tajne. Ja se samo nerviram, tu sam da kritikujem i pokušavam da utičem, ali njih dvoje u nerazdvojni. Kad je bila mala nije baš tako bilo, ali što je starija, sve više se okreće ka njemu.” (A.M.)

Interesntno je da su oba roditelja imala utisak da je otac dobro upoznat sa ćerkinim životom, a da je ona tvrdila baš suprotno. Pri tom, moramo dodati da su sve troje pitanje poverenja i poznavanja

sami pokrenuli, bez našeg insistiranja ili bilo kakvih implikacija, kao da se ta tema provlačila već neko vreme kroz porodičnu dinamiku.

U drugom delu analize ovog koda ćemo posvetiti pažnju očevima mlađe dece. Kod njih smo primetili jednu zajedničku odliku, a to je da se osećaju da sve bolje poznaju dete i sve više su vezani za njega, kao što se može videti u naredna dva primera:

“Pa, ona je sve svesnija, pa je lepše i provoditi vreme s njom. Uživam sve više i razgovaram s njom i da se igram i uželim joj se kad ostane duže u vrtiću.” (P.J.)

“Vidi, sve me više nerviraju i sve ih više volim. Umorim se od njih, ali ako prespavaju kod babe i dede, jedva čekam da se vrate.” (D.B)

Želeli bismo, takođe, da podelimo i utiske jedne mame, koja je vrlo precizno i lepo opisala progres koji je primetila posmatrajući odnos svog supruga i dece sa strane:

“Bolje komuniciraju. Mislim da i oni njega sada već bolje osećaju, pa kao i mene. Znaju kad smo nervozni, kad nam je već dosta i tako. Ali on je sad već nekako razvio svoj odnos sa njima u kom primećujem da ima sve više poverenja i razumevanja, što me raduje.” (D.B.)

3.10. Otac i igra

U većini intervjuja koje smo uradili, a da su očevi pokazali više stepene zainteresovanosti u odnosu na uključenost u svakodnevni dečiji život (što moramo naglasiti da je bio slučaj u skoro svim razgovorima, sa izuzetkom od četiri oca koja su se svojim izjavama distancirali od uključenosti, pa čak i kompetentosti da učestvuju u svakodnevnim izazovima i teret i zasluge prebacivali na suprugu, tj. majke) pokazalo se da postoji jedno polje u kom su, makar iz njihovog ugla, čak dominantniji od majki. A to je igra.

Utiske očeva su pratile i izjave majki, koje su vrlo afirmativno govorile o, pre svega, energiji koju očevi njihove dece pokazuju prilikom upuštanja u dečije maštarije.

“Apsolutno njegovo polje. On se s njima valja po podu, prave nekakve eksperimente, skice, grade staze za trkanje. Ne znam. Ja nemam snage za sve to, a on ne samo što ima snage, nego mi se čini da uživa i da se uživi.” (D.B.)

“Od kad je bila mala on se igrao s njom. I ja sam, ali nemam ja tu energiju da ispratim te neke fizičke igre, bacanje, trčanje, golicanje. A i bilo mi je drago da nekako njih dvoje to dele, samo oni.” (A.M.)

Primitili smo da i deca dele utiske roditelja:

“Mama se igra malo, a tata malo više i svašta zna da radi.” (V.B., 5)

“Više volim sa tatom da se igram jer zna razne igre i voli i moje igre, kao što su dinosaurusi, trke autićima, pod je lava...” (M.N., 8)

Ono što smo primetili jeste da sagovornici oba pola smatraju da očevi učestvuju više u intezivnijim i fizičkim aspektima, ali i da njihovo strpljenje traje nešto kraće nego majčino.

“Brzo se, da kažem, zamori, iako lepo saradjuje s njima, vidim kako posle nekog vremena mora da predahne.” (D.B.)

“Pola sata, pa cigareta, puš pauza. Moram, ne mogu sve vreme. A ona bi mogla zauvek da se igra.” (P.J.)

3.11. “Moj otac mi jeste/nije uzor”

Interesovalo nas je koliko su očevi podložni uticajima iz njihovog detinjstva, a pogotovo koliko se ugledaju na model oca koji su i sami imali u detinjstvu. Na ovo pitanje nismo dobili unisone odgovore koji bi se mogli svesti na jedan zaključak, već je svaki bio obojen individualnim iskustvom i stavom.

Kod grupe očeva koji su imali nešto tradicionalnije stavove, moglo se primetiti i naglašeno pozivanje na kvalitet odgoja koji je njima pružen u detinjstvu, ali su imali nedoumice po pitanju kompetentosti svojih očeva i vrlo brzo bi u razgovoru prelazili na zasluge svojih majki, kao što možemo videti u sledećem primeru:

“Pa ja mislim da imamo sličnosti on i ja, ali on je bio malo manje zainteresovan. Ali da, u suštini se znalo kome šta pripada. Majka je na nas pazila, ali nije bilo kao ovo danas, znali smo granice.”
(S.J.)

Sagovornici koji su se skoro ostvarili kao očevi, a moramo dodati i da se radi o nešto mlađim muškarcima, su najčešće odgovarali negativno.

“Nikako, nikako. Mislim, moj tata je bio uvek uz mene, ali nemamo ništa zajedničko, ni kao ljudi, ni kao očevi.” (P.J.)

“E, slušaj toliko nemamo veze, ne daj bože da sam kao on. Mislim da moja deca to ne bi preživela. Nije on mene tukao, ali nije generalno ništa. Jednom me je zaboravio u vozu. Zamisli da ja zaboravim mog sina u vozu?!” (D.J.)

Primetili smo da muškarci koji gaje određeni animozitet prema svom ocu, očinstvu pristupaju dijametralno suprotno, kao da pokušavaju dodatno da dokažu svoju kompetentnost i zrelost u odnosu na svoje očeve.

“Ne bih mu dao da je pričuva nikada, nikada! Pre bih je ostavio kod ovog ovde u piljari, bolje bi se on brinuo o njoj. Mi smo nebo i zemlja. Da sam ja sebi bio tata, to bi bila druga priča.” (Z.K.)

Odgovor jednog oca smo izdvojili u želji da predstavimo jedan nešto analitičkiji stav prema svom ponašanju:

“Ne mislim da sam kao on, nije mi baš uzor. Drugačija su vremena bila tada i sada, ali uhvatim sebe kako napravim grimase kao on, ili izgovorim iste rečenice. Potkrade ti se to. Nije da ga namerno gajim, ali me malo i obraduje, voleo bih i da moja deca sutra deo mene na taj način očuvaju. Pomislim, ko zna koliko generacija je tako držalo prst, prosto je to normalno. Nešto tvoje što deliš sa nečim tvojim. Vrlo ličan osećaj, teško mi je da ga prepričam.” (M.K.)

Neki odgovori su bili apsolutno afirmativni, ponosni u tome što smatraju da imaju na šta da se ugledaju, ali su i sami imali utisak da su u manjini, jer se u njihovom okruženju nije desilo da su očevi inače toliko uključeni u odgoj.

“Mene je odgajao samo tata, mama mi je umrla kad sam imao pet godina i, koliko god da ti zauvek fali, opet mi je sve bilo nadoknađeno. Znam koliko su mi drugari ponekad zavideli. ‘Tvoj tata se

igra sa tobom, uau!’ Zato što su njihovi tate bili nezainteresovani. Moj tata je bio i mama i tata i na njega se ugledam u svemu, ne sam u roditeljstvu. Još je živ i ne mogu da zamislim da ga nema.”
(U.D.)

Odgovori koje smo ovde izdvojili verodostojno prikazuju različite stavove, ali i iskustva, pa shodno tome ne postoji jedan ton koji bi se mogao izdvojiti kao dominantan. Možda baš analizom ovog koda smo dobili najviše potvrde koliko je odnos između oca i deteta važan i kakve posledice može da ostavi na buduće naraštaje.

3.12. Slobodno vreme i deca

Većina intervjuisanih, i očeva i majki, je potvrdila da slobodno vreme provode najviše u društvu svoje dece, ali neki od njih to nisu doživljavali zaista kao “slobodno” vreme, već kao deo kućnih obaveza.

“Stalno smo zajedno, meni je više slobodno vreme kada odem na posao” (Đ.M.)

Ono što se iskristalisalo do kraja svih razgovora koje smo vodili jeste da “provođenje vremena” sa decom očevi različito percipiraju. Sagovornici koji su manje posvećeni prilikom svakodnevne brige o deci su puko prisustvo definisali kao “zajedničko vreme”, dok su oni drugi koji su jednako aktivni koliko i majke, odbacivali da prihvate bitisanje u istom prostoru kao “provođenje vremena”, kao što možemo videti u sledeća dva primera:

“Sa njima provodim dosta slobodnog vremena. Uvek posle posla smo zajedno. Gledamo svi zajedno nešto na TV-i. Nisam se nikada igrao i to, ali smo zajedno.” (S. J.)

“Kada imam slobodnog vremena gledam da što više budem s njom. Uzmem i ja oduška. Ali gledam da čitamo zajedno, igramo se, šetamo. Ne računam u to ‘slobodno vreme’ ono pred spavanje i popodne koje svakodnevno provodimo zajedno. Nego ovako, evo recimo danas smo pravili kolač zajedno.” (P.J.)

Majke su, s druge strane, mahom imale utisak da bi očevi mogli i više vremena da provode sa decom kada su kod kuće.

“Ma jeste on s njima, ali moglo bi malo entuzijastičnije sve to. Meni deluje malo na silu ponekad, iskreno.” (D.B.)

“Provodi dosta slobodnog vremena s njom, ali ipak ja više, što smatram da je prirodno, ali, mogao bi i više.” (J.DJ.)

Neki od očeva su se osećali kao da sve svoje vreme provode sa decom, čak više nego majke.

“Meni je takav posao da ja mogu dosta više ovako da rasporedim svoje vreme, za razliku od supruge, pa ja sve to slobodno vreme provedem sa ćerkom. Tek kad zaspi uveče, od devet do dvanaest se malo odmorim.” (Z.K.)

3.13. Želim da me pamti kao...

Da bismo do kraja stavili individualne utiske u jednu perspektivu, zanimalo nas je i kako bi naši sagovornici želeli da ih deca doživljavaju kada porastu, na koji način bi voleli da pamte njihovo zajedničko vreme i “ulogu oca” koju su oni sada grade.

“Neka me pamte kako hoće. Ja radim kako mislim da je najbolje. E sad, ja bih voleo da me vole i da me razumeju, ali biće kako bude.” (S.J.)

Primećujemo da je sagovornik kog smo upravo citirali napravio jednu odstupnicu od svojih želja, koja može da bude posledica njegove nesigurnosti u svoje postupke, pogotovo ako uzmemo u obzir da je u većini svojih odgovora zauzimao jasno “tradicionalistički” stav prema odgoju i svojoj ulozi u samom procesu vaspitanja.

“Voleo bih da nikada ne odraste. Šalim se, ali se plašim budućnosti. Još je mala i ne mogu da zamislim da je samostalna. Šta znam... Voleo bih da me pamti kao nežnog i posvećenog, i da joj uvek budem oslonac.” (P.J.)

“Hteo bih da me obožavaju (smeh). Da me malo idealizuju, ako je nekako moguće... Ma ne, voleo bih da budu srećni i da misle da sam ja barem malo tome doprineo.” (D.B.)

Za razliku od prvog citata, ova dva odgovora deluju iskreno i hrabro i moguće je da su posledica i truda koji je uložen u odgoj na prvom mestu, pa iz tog izvora ova dva oca crpe samopouzdanje da glasno izgovore svoje želje.

3.14. Mama i tata ni(su) isto

U ovom poslednjem kodu smo želeli da prikazemo i dečiju perspektivu.

Prvo ćemo analizirati dve izjave mlađe dece:

“Ne znam, i mama i tata sve rade sa mnom, samo me tata više vodi u školu. Oboje se igraju sa mnom, samo imaju potpuno različite igre. Tatine su malo zabavnije, ali ni mamine nisu loše.”
(M.N., 8 godina)

“Tata je strožiji, ali ne prema meni, nego prema bati. Njega više viče, jer on stalno pravi greške.”
(V.B., 6 godina)

U obe ove izjave imamo jednu iskrenu, ali i naivnu predstavu stvarnosti, što se pogotovo može videti kod drugog i nešto mlađeg deteta koje smo citirali. Devojčica doživljava da “bata više greši” na osnovu narativa koji je formiran od strane oca. Ono što je ohrabrujuće jeste da oboje dece u intervjuima izjednačava uloge majke i oca i ne primećuju da postoji velika razlika u involviranosti.

Za razliku od dece predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta, starija deca su naravno imala kompleksnije utiske, ali takođe i već zamaskirane i filtrirane istine koje nisu baš tako lako delila kao što je to bio slučaj sa mlađom decom.

“Pre smo se mnogo više družili. Vodio me je na treninge, gledali smo fudbal zajedno, ali ne više. Sa mamom i dalje razgovaram, ona zna s kim se družim, kakve su mi ocene, on nema pojma.”
(A.J., 15 godina)

“Što se problema tiče, više se obraćam tati. Ali skoro uvek sama rešavam probleme, samo kad je baš nešto što moram s njima da podelim, onda tati. Mama i ja smo baš različite.” (L.M., 17 godina)

Interesantno je naša dva sagovornika koja su srednjoškolskog uzrasta oboje imaju bolji odnos sa roditeljem suprotnog pola. Ono što još primećujemo jeste da, kao što se pokazalo u svim drugim

aspektima, uloga oca u životu deteta zavisi od klime u porodici, ali i involviranosti. Razlike koje se osećaju u dečijim perspektivama samo naglašavaju stavove očeva koje smo intervjuisali, a koji zaista često idu iz krajnosti u krajnost.

ZAKLJUČAK

Kako smo ovo istraživanje, pre svega, počeli kroz teorijsku analizu i prikupljanje podataka kroz tuđa istraživanja i iskustva, dolazimo odmah na početku do jednog opšteg zaključka da je uloga oca danas svakako znatno drugačija od one koja se negovala nekada (Draganović, Šeta, 2012).

Međutim, isto tako, nalazi nam pokazuju da je i u modernom društvu prisutan i naglašeni tradicionalistički narativ, koji se neretko ispoljavao u odgovorima naših sagovornika.

Kao što to sama kovanica govori “uloga oca” mi smo se ovde bavili samo jednim aspektom života odraslog muškarca smeštenog u određeni kontekst, pa su nalazi, takođe, vrlo prirodno zavisili i od individualnih razlika u funkcionisanju, stavovima, slobodnom vremenu, staležnom i kulturološkom svetu iz kojih su intervjuisani očevi dolazili. Ta raznolikost nam je ponudila uvid u široku lepezu uverenja i mišljenja u kojoj smo uspeli, ipak, da primetimo neke zajedničke tačke (M. Lazar, 2005.)

- Pre svega, očevi su danas upućeni u socijalni i emotivni dečiji svet mnogo više nego što je to ranije bio slučaj, pa čak i oni koji su ostajali uporni u svojoj nameri da očuvaju davnašnje vrednosti i da se pozicioniraju u odnosu na odgoj “iza majke” kako bi zadržali stereotipno mušku ulogu (Stanojević, 2015).
- Najviše zajedničkih impresija smo našli u pogledu promene odnosa prema sebi i svetu od trenutka kada su naši sagovornici postali očevi. Niti jedan od njih nije osećao da je taj trenutak uticao bilo kako, osim pozitivno.
- Mlađi muškarci su bili otvoreniji i posvećeniji odgoju, u smislu intenzivnijeg bavljenja decom, makar u svojim odgovorima, nego što je to bio slučaj kod nešto starijih muškaraca, što možemo pripisati sve većem uticaju zapadnih vrednosti kod mlađih naraštaja (Draganović, Šeta, 2012).
- Primetili smo da stavovi kojima su se očevi vodili, takođe mnogo zavise i od kulture ophođenja na koju su sami nailazili u odgoju (pa čak i kad se ponašaju buntovnički suprotno modelima na koje su nailazili u svom odrastanju), ali nije zanemarljiv ni uticaj majki. Naime, bračni partneri s kojima smo razgovarali su često delili iste (ili makar slične) utiske o poziciji i maniru u kom je otac doživljavao u porodici, na šta smo naišli i u literaturi

kao jedan obrazac ponašanja, tačnije nepisano pravilo da majka stvara sponu između deteta i oca i oblikuje njihovu vezu na samom početku roditeljstva (Bowlby, 1988).

- Mada je porodica promenila svoju unutrašnju dinamiku, i dalje ostaje utisak da je to najsnažniji sistem našeg društva koji nije zadužen samo za odgoj dece, već i oblikovanje roditelja, kao odgovornih, zrelih i savesnih članova društva (Makević, 2006).
- Podela uloga više nije tako jasno određena ni na socijalnoj ravni, pa ni u porodičnim odnosima, u pogledu polova (Kadrić, Fetić, 2019). Tako se i roditelji, u odnosu na svoje stavove, ali i karaktere, smenjuju u brizi oko dece, ali i u onom delikatnom aspektu “nagrade i kazne” ili kako smo to nazvali u kodovima koje smo napravili: ko je dobar, a ko loš policajac?! Očevi su pokazali drastično različite stavove po pitanju kažnjavanja, uopšte se ne vodeći nekim namenutim aktuelnim pedagoškim pravilima, već su se isključivo oslanjali na svoje rezonovanje i iskustvo koje su sami stekli odrastajući. Usudićemo se da kažemo da baš taj aspekt pokazuje sudar tradicije i aktuelnog, koje možemo osetiti u jednoj urbanoj sredini na Balkanu, koja je dijalektiku bitisanja prihvatila kao standard, pa su tako i pojedinci, ali i porodice podložni različitim uverenjima, ali i podozrenju prema novonastalim metodama s jedne strane, kao i potpunom otuđivanju od sopstvenih tradicionalnih vrednosti.
- Takođe smo primetili da inicijalno ostvarivanje odnosa sa novorođenčetom i ostvarivanje posebne veze na samom početku roditeljstva ima veze sa nastavkom uloge koju otac igra u kasnijim fazama odgoja (Abraham et al, 2014). Naime, očevi koji su više vremena provodili sa bebom u prvim mesecima su i kasnije imali više upliva i odavali utisak bolje upućenosti u dečiji emotivni i socijalni svet (Burgess, 2011).
- Generacijsko nerazumevanje se pokazalo kao problem između dece srednjoškolskog uzrasta i očeva, ali smo takođe uzeli u obzir i da su to osetljivi periodi u kojima ulogu igraju i fiziološke promene i psihološka borba (i kod roditelja i kod dece) sa poslednjim fazama detinjstva i odrastanja (Kapor Stanulović, 2013.). Čak i u tim situacijama je bilo očigledno da bolji odnos uspevaju da održe posvećeniji očevi, koji su više vremena provodili sa decom u ranijim fazama razvoja.
- Kako je cilj ovog istraživanja bio da se približi uloga oca i da se pruži prilika i očevima da sami sagledaju i podele svoje utiske i zaključke o sebi kao o roditelju, obratili smo posebno pažnju na jednog oca, zato što je bio samohrani roditelj, što je i kod nas, a i u svetu vrlo

retko (Grozđanić, 2000). Njegovi stavovi nisu radikalno odstupali od stavova ostalih “uključenih” očeva koji su obaveze delili sa svojim partnerkama, ali jesu se razlikovali od nekolicine koja se pozivala na “red” i “tradiciju”, što nam je pokazalo da tvrdi stavovi i isuviše ograničenja uverenja ne mogu da se primene u situacijama kao što je ova (gde je došlo do smrti majke). Da bi otac bio roditelj on ne može biti samo slika koju dete treba bespogovorno da poštuje, već jedan ravnopravan član organizma koji nazivamo porodicom, koji će biti oslonac radije nego preki sud.

- Mada smo u teorijskom delu rada dali prikaz nekoliko “tipova” očeva koji postoje u savremenom društvu (Sladović Franz, Branica, 2009) ovo istraživanje (a pogotovo na ovom jednom primeru) nam je otkrilo da se ne može izjednačiti involviranost roditelja, posebno očeva u odgajanje dece sa pukim prisustvom, iz prostog razloga što taj izbor koji muškarac pravi stvara dugotrajne posledice na život deteta. U prilog tom zaključku bismo dodali da i deca čiji su očevi posvećeniji su bila otvorenija da razgovaraju, pokazala su i bogatiji rečnik i više samopouzdanja. Ovo se odnosi i na devojčice u pubertetskom uzrastu, kod kojih, bez obzira na probleme na koje nailaze, može se uočiti da imaju jasnije ciljeve i konkretnije stavove od onih koje osećaju distancu prema svom ocu (Lamb i Tamis-Lemonda, 2002).
- Kao što smo i u samom prikazu kodova naglasili samo jedan aspekt odgoja (i to nikako zanemrljiv) su naši sagovornici, prilično jednoglasno, proglasili kao “očev teren”, a to je igra (Obradović-Čudina, 2006). Igra kao prvenstveno dečija stvar se može povezati i sa pronalaženjem sopstvene nezrelosti kod roditelja, ukoliko je kao takvu posmatramo, a to je utisak koji smo stekli kroz sve intervjuje koje so uradili, ona se suprostavlja najodgovornijoj od svih uloga- roditelja, zaštitnika deteta. Tu možemo naći vezu između delegiranja majke kao primarnog staratelja, kom prirodno pripada roditeljska (brižna) uloga i oca koji je sekundarni odgajatelj u toj zajednici, pa tako nema dovoljno povoljan sud o sopstvenim kompetencijama (Malčić i sar., 2021). Mada je ova naša pretpostavka zadiranje u gotovo “kolektivno nesvesno” ona bi se mogla primeniti i na uzorak koji smo mi obrađivali, ali i na mnoga druga istraživanja koja su urađena na temu roditeljstva.

Na samom kraju bismo želeli da dodamo da, pored svih zajedničkih crta karaktera koje smo našli kod različitih očeva, ipak nailazimo na zaključak da je svaka porodica organizam za sebe u kojem su uloge prirodno podeljene u odnosu na klimu koja se formirala između partnera (prvenstveno),

a onda i dece. Teško je kategorisati i odrediti “tipove” očeva ili načine funkcionisanja, zato što oni zavise od pojedinaca i znaju da budu plod različitih uticaja.

Takođe, svesni smo ograničavajućih okolnosti, u kojima smo sproveli ovo istraživanje kvalitativnog tipa. Mali i razučeni uzorak ispitanika, primena jednog instrumenta (intervjua) obezbeđuje nam zanimljive rezultate o fokusiranoj problematici, ali ne reprezentativne, pa je za validnije zaključke potrebno uraditi istraživanje sa većim uzorkom, uz primenu kombinovanih tehnika i instrumenata.

Literatura:

Abraham E., Hendler, T., Shapira-Lichter, I., Kanat-Maymon, Y., Zagoory-Sharon, O., Feldman, R. (2014). Father's brain is sensitive to childcare experiences. <https://www.pnas.org/doi/pdf/10.1073/pnas.1402569111> (preuzeto 13.04.2023).

Berdica, J. (2013). Očevi i djeca: socio-etički ogled. <https://www.researchgate.net/publication/272475158>.

Blagojević, (2013). Muški identiteti i nasilje na Balkanu. Zeničke sveske - Časopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku. Bosansko Narodno Pozorište – Zenica. 17/98-110.

Bowlby, J. (1988). A secure base: parent-child attachment and healthy human development. New York: Basic Books.

Brajša, P. (1995). Očevi gdje ste? Zagreb: Školske novine.

Brajša, P. (2009). *Brak i obitelj iz drugoga kuta*. Zagreb: Glas koncila.

Burgess, A. (2011). Fathers' roles in perinatal mental health: causes, interactions and effects.

https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/31251674/Burgess_Fathers_roles_in_perinatal_mental_health (preuzeto, 15.04.2023).

Carlson, M. (2000). Family structure father involvement and adolescent behavioral outcomes. Manuscript submitted for publication. <https://books.google.me/books?hl=sr&lr=&id=38CQAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA137&dq=Marcy+Carlson,+fathers&ots> (preuzeto 17. 04.2023).

Čudina-Obradović, M.; Obradović, J., (2006). *Psihologija braka i obitelji*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.

Daniel, B. & Taylor, J. (1999). The rhetoris versus the reality: A critical perspective on practice with fathers in child care and protection work. *Child and Family Social Work*, 4, 209-220.

DelPriore, D. J., & Hill, S. E. (2013). The effects of paternal disengagement on women's sexual decision making: An experimental approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 105(2), 234–246. <https://doi.org/10.1037/a0032784>.

Draganović, S., & Šeta, Đ. (2012). I otac odgaja: istraživanje uključenosti očeva u odgoju FBiH. Sarajevo: NAHLA-Centar za edukaciju i istraživanje.

Đukanović, B., & Duković, S. (2020). Svakodnevni život u crnogorskim porodicama. *Društvene devijacije*, 5(1).

Grozđanić, S. (2000). Jednoroditeljske obitelji prema uzrocima njihova nastanka. Zagreb: Pravni fakultet. 1-16.

Haykin, M. A. (2003). Defending the Holy Spirit's deity: Basil of Caesarea, Gregory of Nyssa, and the Pneumatomachian Controversy of the 4th Century. *Southern Baptist Journal of Theology*, 07-3.

Haux, T. & Platt, L. (2020). Fathers' Involvement with Their Children Before and After Separation. *European Journal of Population*, 37. 151–177.

Hrženjak, J. Balen, Š. Bahtijarević, Ž. Baranović, E. Ferber, I. Grgić, M. Kirinčić, M. Lipovšćak, H. Maver, F. Mikić, V. Pletenac, V. Puljiz, B. Stojšavljević, B. Štancel Taritaši (1989). Između prošlosti i budućnosti. *Sociologija sela*. 27. 1-131.

Jul, J., Jensen, H. (2002). Od poslušnosti do odgovornosti. Beograd: Educa.d.o.o.

Jurčević Lozančić, A. i Kunert, A. (2015). Obrazovanje roditelja i roditeljska pedagoška kompetencija, teorijski i praktički izazovi. Metodčki obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu, 10(22), 39–48.

Leutar, Z. (1999). Kućna zadruga i suvremeno društvo. *Teorija i praksa socijalnog rada*. <https://hrcak.srce.hr/file/292334> (preuzeto 17.05.2023).

Kadrić, S., Fetić, M. (2019). Step en uključenosti očeva u vaspitnoobrazovnom procesu dece. Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost. 18, 88-100.

Kamenov, E. (2002). Predškolska pedagogija, knjiga druga. Beograd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Kapor Stanulović, N. (2017). O roditeljima. Podgorica: Pedagoški centar Crne Gore.

King, L. (2012). Hidden Fathers? The Significance of Fatherhood in Mid-Twentieth-Century Britain. *Contemporary British History*. 26 (1).

Krisch, J. A. (2020). The Science of Dad and the 'Father effect'. <https://www.fatherly.com/health-science/science-benefits-of-fatherhood-dads-father-effect>.

Komarowska-Pudlo (2021). Family-of-origin ties and relationships and how they affect dealing with one's own marital conflicts. In: Dialog, komunikacija. ujęcie interdyscyplinarne. 173-204. <https://doi.org/10.34766/fetr.v46i2.829>.

Kompirović, T. (2016). Uticaj porodice na razvoj socijalnih kompetencija učenika (doktorska disertacija). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.

Kušević, B. (2017). Nacrtajte mi jednu idealnu obitelj... hegemonijske konstrukcije idealne obitelji u crtežima studenata pedagogije. Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu, 66/3.

Lamb, M., Tamis-LeMonda, C.S. (2002). The role of the father: The role of the father in child development. 5. izd., Wiley and Sons Inc., New Jersey.

Lamb, Michael (2010). The role of the father in child development, 5. izd., Wiley and Sons Inc., New Jersey.

Lazar, M.M. (2005). Politicizing Gender in Discourse: Feminist Critical Discourse Analysis as Political Perspective and Praxis. In: Lazar, M.M. (eds) Feminist Critical Discourse Analysis. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230599901_1.

Lorentzen, J. (2013). The history of fatherhood in Norway. Palgrave Macmillan.

Makević, S. (2006). Uslovi za vaspitawe dece predškolskog uzrastu savremenoj porodici. Zbornik radova Filozofskog fakulteta XXXVI. 139-143.

Malčić, B., Marić Jurišin, S., Klemenović, J. (2021). Faktori pedagoške (ne)kompetentnosti roditelja za roditeljsku ulogu. Andragoške studije. Institut za pedagogiju i andragogiju. 91–105.

Marsiglio, W. (1993): Contemporary Scholarship on Fatherhood, *Journal of Family Issues*, 14, 484-509.

Parsons, T, Bales, R.F. (2007). Family: Socialization and Interaction Process. The international Library of Sociology. Routledge is an imprint of the Taylor& Francis Group.

Pašalić-Kreso, A. (2012). Koordinate obiteljskog odgoja. Sarajevo: Filozofski fakultet.

Pašalić-Kreso, A., Alić, A. (2019). Obilježja kohezivnosti i kompetentnosti porodičnog sistema u međugeneracijskom djelovanju.

[http://C:/Users/KEY%203/Downloads/cohesiveness-and-competence-features-of-the-family-system-in-intergenerational-action_ContentFile-PDF1%20\(1\).pdf](http://C:/Users/KEY%203/Downloads/cohesiveness-and-competence-features-of-the-family-system-in-intergenerational-action_ContentFile-PDF1%20(1).pdf) (preuzeto 14.04.2023).

Polovina, N. (2007). Osećajno vezivanje, teorija, istraživanja, praksa. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, 157.

Puljiz, (1992). Puljiz, V. (1992) Porodične zadruge i procesi modernizacije hrvatskog društva. Sociologija sela, 30 (1/2), 147-154.

Rajić, M, Mihić, I. (2015). Socioemocionalna posvećenost roditelja dece sa smetnjama u razvoju: razlike između majki i očeva. Annual Review of the Faculty of Philosophy, Novi Sad, Volume XL-2. 137-152.

Saborin T. Č. (2003). The Contemporary American Family: A Dialectical Perspective on Communication and Relationships. London, New Delhy: Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.

Sladović Franz, B., Branica, V. (2010). Percepcija stručnjaka o očevima kojima je izrečen nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*. 17 (1), 93-108.

Stanojević, T. D. (2015). Oblikovanje novog očinstva kroz prakse očeva u Srbiji. Doktorska disertacija.

<https://reff.f.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/60/57.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (preuzeto, 11.04.2023).

Trebješanin Ž. (2000). Predstava o detetu u srpskoj kulturi. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

Vasiljević-Prodanović, D., Kovačević, M. (2020). Jednoroditeljske porodice i maloletnička delinkvencija. U: Porodica i savremeno društvo - izazovi i perspective. (ur. Macanović, N., Petrović, J. Jovanić, G.). Banja Luka: Centar modernih znanja, Beograd: Resursni centar za specijalnu edukaciju.

Viling, K. (2016). Kvalitativna istraživanja u psihologiji. Beograd: CLIO.

Vuletić, V. (2002). Porodica u Srbiji sredinom XIX veka. Beograd: Istorijski institut, JP Službeni glasnik.

Vuković, S. (2015). Vaspitni stil roditelja u kontekstu porodične funkcionalnosti i stresa roditeljske uloge. Doktorska disertacija. Univerzitet u Nišu: Filozofski fakultet.

Zajdel, K. (2015). Father's Role in Children's Upbringing. *Pedagogika Rodziny*, 5(1), 77-87.

Hallama, P.C. (2019). *The History of Fatherhood during the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Encyclopédie pour une histoire nouvelle de l'Europe. Official <https://ehne.fr/en/node/12353> (preuzeto 12.04.2023).

History of the Women's Rights Movement, <https://nationalwomenshistoryalliance.org/history-of-the-womens-rights-movement/> (preuzeto 12.04.2023).

PRILOZI

Prilog 1. PROTOKOL INTERVJUA

Pitanja za oca:

Na koji način i u kojoj meri je dobijanje deteta uticalo na to da se Vaš unutrašnji svet (ne samo svakodnevne navike) promeni?

Na koji način i kako se promenio Vaš odnos sa partnerkom (suprugom)?

Koliko ste bili involvirani u prvim fazama odgoja (tj. koliko ste učestvovali u brizi oko bebe u prvim mesecima)?

Da li ste se osećali dovoljno kompetentno da možete samostalno donositi odluke vezane za potrebe bebe ili ste to radili isključivo u dogovoru (ili po instrukcijama) partnerke?

Na koji način se Vaš odnos prema ulozi u odgoju promenio kako je dete odrastalo?

Da li se osećate da ste Vi i mama jednako zaduženi za brigu I jednako involvirani u sve aspekte dečijeg života?

Koliko se Vaše razumevanje odgoja razlikuje od onoga kako ga percipira mama deteta?

Da li se osećate kao da ste u podeljene uloge između Vas i mame u pogledu odnosa prema detetu (dobar I loš policajac)?

Koliko slobodnog vremena provodite sa decom i na koji način najčešće provodite to vreme? (igra, učenje, razgovori...)

(Za očeve koji imaju decu različitog pola): Da li imate jednak odnos u svim aspektima prema dečaku I devojčici?

Koliko se Vaš odnos prema deci razlikuje od tretmana koji ste Vi imali od svog oca?

Da li koristite kazne i koje vrste kazne smatrate da su prikladne?

Da li učestvujete u izborima van kuće koji su vezani za Vaše dete kao što su izbor škole, izbornih predmeta, vannastavne aktivnosti?

Koliko ste upoznati sa ambicijama, interesovanjima i strahovima Vašeg deteta?

Da li imate svoju projekciju (očekivanja) njegove budućnosti?

Kako biste voleli da Vas dete doživljava kad se seti svog detinjstva I odnosa sa Vama u odrastanju?

Pitanja za majku:

Koliko je otac pružao pomoći u toku trudnoće i u prvom periodu odgoja novorođenčeta?

Kako ste Vi posmatrali njegovu ulogu u tom razdoblju?

Da li se osećate kao da ste Vi i otac deteta jednaki u donošenju odluka u vezi sa odgojem ili osećate potrebu da asistirate u većini situacija?

Da li provodite jednako vremena sa decom?

Da li postoje aspekti dečijeg života u kojim je otac angažovaniji od Vas ili obrnuto?

Koliko su koncepti odgoja koje intimno podržavate Vi i Vaš partner različiti i na koji način postižete kompromis?

Da li otac, po Vašem mišljenju, provodi dovoljno slobodnog vremena sa decom i na koji način?

Da li ste uloge u odgoju podelili spontano ili su one posledica Vaše (ili očeve) vizure ispravnog odgoja?

Da li se uvek slažete u vezi sa vrstom kazne i načinom na koji je otac sprovodi?

Da li smatrate da otac poznaje emotivni svet deteta jednako dobro koliko i Vi?

Koliko je Vaš model oca koji ste imali u detinjstvu uticao na percepciju uloge oca u porodici?

Pitanja za dete:

Da li jednako provodiš vreme sa mamom i tatom?

Sa kim se više igraš?

Ko je strožiji?

Ukoliko imaš neki problem kome ćeš se pre obratiti ili ti je svejedno?

Da li deliš tajne jednako sa oba roditelja?

U kojim aktivnostima će više učestvovati mama, a u kojim tata?

Da li ti roditelji pomažu prilikom rada na domaćim zadacima i da li oboje učestvuju?